

Studia
Aloisiana
ročník 14
rok 2023
číslo 2
teologická
fakulta
trnavská
univerzita
v trnave

vedecké štúdie, recenzie, odborné preklady, správy o vedeckých podujatiach
kresťanská filozofia, náuka o rodine, formácia spoločnosti, katolícka teológia

Studia Aloisiana/ročník 14, 2023, číslo 2

Studia Aloisiana/Vol. 14, 2023, No. 2

Recenzovaný časopis/Peer-reviewed journal

Vychádza dvakrát ročne/Published twice a year

Časopis je registrovaný v databázach/Journal is registered in databases

ERIH PLUS, ZDB, CEEOL, EBSCOhost

Šéfredaktor/Editor-in-chief

Lukáš Jeník, PhD.

Redakčná rada/Editorial board

prof. Lieven Boeve, PhD., Leuven, Francúzsko

prof. Peter Dubovský SJ, Rím, Taliansko

doc. PhDr. Oľga Gavendová, PhD., Bratislava, Slovensko

doc. Mgr. Lukáš Jeník, PhD., Bratislava, Slovensko

doc. PhDr. Miroslav Karaba, PhD., Bratislava, Slovensko

prof. PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D., Th.D.

doc. PhDr. Zuzana Petrová, PhD., Trnava, Slovensko

Mgr. Ing. Mária Spišiaková, PhD., Bratislava, Slovensko

PhDr. Zuzana Svobodová, PhD., Praha, Česká republika

Mgr. Martin Šarkan, PhD., Bratislava, Slovensko

prof. PhDr. Mária Šmidová, PhD., Bratislava, Slovensko

prof. Daniel J. West, PhD., Scranton, PA, USA

doc. Dr. theol. Jozef Žuffa, Bratislava, Slovensko

Redaktorka/Language editor

PaedDr. Žofia Tkáčová

Grafická úprava a tlač/Technical editor

Ivan Janák

Návrh obálky a grafickej úpravy/Graphic design

Mgr. art. Július Nagy

Vydáva/Publishing house

Dobrá kniha

IČO 00 599 051

Štefánikova 44

P. O. Box 26, 917 01 Trnava

pre Teologickú fakultu Trnavskej univerzity

Dátum vydania: december 2023

Registrácia MK SR č. 3842/09/ISSN 1338-0508

Obsah

ŠTÚDIE

Jozef Žuffa, Marta Andraščíková

Prekonať krízu, objaviť potenciál:

duchovné sprevádzanie obdobím stredného veku 5

Andrej Botek

Katolícky kostol v dnešnej diskusii 13

Mariana Chromeková

Sloboda svedomia pri plnení právnych povinností v rodinných veciach 31

RECENZIE

Ľuboš Rojka

Jakub Švec: K filozofickej reintepretácii raného liberalizmu

EDIS, Žilinská univerzita v Žiline, 2024. 142 s.

ISBN 978-80-554-2087-5 42

SPRÁVY

Zuzana Svobodová, Andrea Blaščíková

Postrehy a inšpirácie zo štvrtého ročníka Zimnej školy filozofie výchovy 45

Contents

ARTICLES

- Jozef Žuffa, Marta Andraščíková*
Overcoming Crisis, Discovering Potential:
Spiritual Counseling through Midlife 5
- Andrej Botek*
The Catholic Church in today's discussion 13
- Mariana Chromeková*
Freedom of conscience in fulfilling legal obligations 31

REVIEWS

- Luboš Rojka*
Jakub Švec: K filozofickej reintepretácii raného liberalizmu
EDIS, Žilinská univerzita v Žiline, 2024. 142 s.
ISBN 978-80-554-2087-5 42

MATERIALS

- Zuzana Svobodová, Andrea Blaščíková*
Postrehy a inšpirácie zo štvrtého ročníka Zimnej školy filozofie výchovy 45

Prekonať krízu, objaviť potenciál: duchovné sprevádzanie obdobím stredného veku

Jozef Žuffa, Marta Andraščíková

ŽUFFA, J., ANDRAŠČÍKOVÁ, M.: Overcoming Crisis, Discovering Potential: Spiritual Counseling through Midlife. *Studia Aloisiana* 2/2023.

Middle age is a period in the life that can bring profound personal and existential challenges. This study focuses on the phenomenon of midlife crisis, defined as a complex period of change and searching, often accompanied by questions of personal identity, meaning in life and the search for new directions. The authors explore how spiritual accompaniment can help individuals overcome these challenges and support them in personal transformation. The article uses a method of introspection and reflection on biblical and symbolic images combined with an analysis of the literature to reveal the multidimensional nature of the midlife crisis. The paper offers practical suggestions for integrating spiritual elements into counseling practices, thereby identifying perspectives for professionals engaged in spiritual accompaniment at this time of life.

Keywords: midlife, crisis, counseling, introspection, holistic approach

Predstavenie témy

Stredný vek je obdobie medzi 35. až 60. rokom života človeka a je pre mnohých plné zmien a prehodnocovania. Táto životná etapa prichádza s rôznymi výzvami, ktoré môžu vyústiť do hlbokej osobnej a existenciálnej krízy, trvajúcej niekoľko týždňov alebo i viacero rokov. Samotnú krízu stredného veku nazývajú viacerí autori „časom prechodu“ a umiestňujú ju do obdobia medzi 40. a 45. rokom života.¹ Túto etapu charakterizujú tri štádia: na začiatku je človek pozvaný ukončiť minulosť a vyrovať sa s udalosťami života a na

¹ Porov.: LEVINSON, D. J.: *The Seasons of a Man's Life*. Ballantine Books, 1996, s. 45 – 46.

konci tejto etapy iniciovať budúcnosť – otvoriť sa pre niečo nové. Medzi tým je konfrontovaný s úlohou „stať sa sám sebou“ – individualizovať sa.

Neexistuje jednotná definícia krízy stredného veku, ktorá by úplne vystihla jej podstatu a variabilitu. Niektorí ju vnímajú ako akútne obdobie úzkosti a zmätku, kým iní ju prežívajú ako postupný proces vnútorného hľadania a prehodnocovania životných priorít. Všeobecne sa však dá povedať, že kríza stredného veku je charakterizovaná otázkami osobnej identity, zmyslu života a hľadaním nového smeru v živote.

Štatistické uchopenie tejto krízy je náročné, nakoľko jej prejavy a intenzita sa značne líšia. Niektoré štúdie uvádzajú, že s ňou v určitej forme bojuje až 60 % ľudí v tomto veku.² Existuje viacero typov krízy stredného veku, ktoré sú najčastejšie uvádzané ako kríza identity, kríza kariéry, kríza vzťahov či duchovná kríza.³

Kríza stredného veku nie je podmienená len vekom, ale je ovplyvnená kombináciou rôznych faktorov, ako sú osobnostné predispozície, životné udalosti, spoločenské tlaky a spirituálne ukotvenie.⁴ Niektorí ľudia sú náchylnejší na prežívanie krízy v dôsledku osobnostných črt a tendencie hlbšie sa zamýšľať. Významné životné udalosti, ako sú smrť blízkej osoby, strata zamestnania, rozvod alebo rozchod životných partnerov, či prázdne hniezdo v rodine môžu spustiť alebo prehĺbiť túto krízu. Spoločenské očakávania a stereotypy, týkajúce sa stredného veku, ako napríklad dosiahnutie kariérneho vrcholu či starostlivosť o starých rodičov, môžu prispievať k pocitom tlaku a nespokojnosti. Pre mnohých ľudí je stredný vek tiež obdobím prebúdzania duchovných otázok a hľadania hlbšieho zmyslu života.⁵

Vonkajšie okolnosti človeka v kríze stredného veku sa nutne nemusia meniť, no badateľný rozdiel je vo vzťahu ku konečnu, k hodnotám, k sebe a Bohu.⁶

Kríza stredného veku napriek jej náročnosti môže byť katalyzátorom hlbokej osobnej transformácie. Sprewádzanie ako proces podpory jednotlivcov na ich životnej ceste môže poskytnúť cennú pomoc pri hľadaní zmyslu, smerovania a obnovy rovnováhy.⁷ Duchovné sprevádzanie je oproti tradičnej psychoterapii špecifické tým, že sa zameriava predovšetkým na transcendentálne aspekty života, na hľadanie zmyslu a prepojenia s niečím väčším než sme my sami, pričom rešpektuje rôznorodé systémy viery a náboženské praktiky. Zaoberá sa existenciálnymi otázkami, podporuje prijatie a integráciu životných skúseností a vytvára priestor na napojenie sa na zdroje vnútornej múdrosti.⁸

Hlavným cieľom tejto štúdie je analyzovať fenomén krízy stredného veku z viacerých uhlov pohľadu a identifikovať priestor duchovného sprevádzania

2 Porov.: REITER, M. D.: Family Therapy: The Basics. 202, s. 104 – 105.

3 Porov.: MILLER, W. R. – ROLLNICK, S.: Motivational Interviewing. 2013, s. 23 – 24.

4 Porov.: MILLER, W. R.: Integrating Spirituality into Treatment. 2014, s. 132 – 133.

5 Porov.: ASTRZEBSKI, A.: Homo Theomorphicus et Theophori. 2023, s. 54 – 55.

6 Porov.: ERIKSON, E. H.: The Life Cycle Completed. W.W. Norton & Company, 1982, s. 59 – 60.

7 Porov.: HOHENSIL, T. H. – AMUNDSON, N. E. – NILES, S. G.: Counseling Around the World. 2013, s. 73.

8 Porov.: MILLER, W. R.: Integrating Spirituality into Treatment. 2014, s. 137.

jednotlivcov, ktorí ňou prechádzajú. Tento text prináša rôzne pohľady na krízu stredného veku cez skúsenostnú reflexiu a hľadanie metafor. Autori, okrem použitia zdrojov z vedeckej literatúry, začlenili do textu svoje vlastné skúsenosti a pozorovania súvisiace s touto témou. Týmto prístupom ponúkajú jedinečné pohľady na krízu stredného veku a jej duchovný potenciál.

Metodológia

V štúdiu autori skúmali skúsenosti s krízami stredného veku pomocou metódy introspekcie. Metóda introspekcie zahŕňa sebaopozorovanie a sebahodnotenie, čo umožňuje získať relevantné údaje o skúsenostiach s prežívaním vlastnej krízy a sprevádzaním iných ľudí prechádzajúcich touto fázou života.⁹

Obaja autori v minulosti prechádzali krízou stredného veku, čo im dodalo osobnú skúsenosť s touto problematikou. Pociťujú potrebu podeliť sa o svoje skúsenosti a reflexie nielen na súkromnej, ale aj na odbornej úrovni. Introspekcia im tak poskytla cenný nástroj na preskúmanie a analýzu prežitých emócií, myšlienok a správania v kontexte krízy stredného veku a sprevádzania.

Zhromažďovanie údajov prebiehalo formou zaznamenávania reflexií autorov. Tieto reflexie obsahovali opisy ich interakcií s okolím, myšlienky a pocity počas týchto interakcií a úvahy o blízkych metaforických obrazoch kríz. Reflexie boli následne spracované tematickou analýzou, ktorá sa zameriava na identifikáciu opakujúcich sa tém a vzorov v textoch. V tejto štúdiu sa tematická analýza použila na identifikáciu kľúčových tém, ktoré sa týkajú skúseností autorov.

Spracovanie témy krízy stredného veku introspekciou umožnilo autorom nielen zdieľať svoje osobné príbehy, ale aj poskytnúť náhľad do komplexnosti a multidimenzionality tejto životnej fázy. Autori sú si vedomí subjektívnych aspektov vlastných pozícií s potenciálnymi predsudkami, ktoré môžu ovplyvňovať ich interpretáciu získaných skúseností.

Introspekcia sa však ukázala ako cenná metóda na skúmanie skúseností so sprevádzaním krízami stredného veku. Umožnila autorom zdieľať svoje osobné reflexie, čím prispela k hlbšiemu pochopeniu tejto komplexnej životnej fázy. Kombinácia introspekcie s analýzou odbornej literatúry taktiež viedla k cenným poznatkom o procese sprevádzania.

Symbols a metafory

Slovo „kríza“ má svoje korene v gréčtine a znamená moment rozhodnutia. V medicínskom kontexte to odkazovalo na kritický bod v priebehu choroby,

⁹ Porov.: WEGER, U. W. – WAGEMANN, J. – TEWES, C.: The Challenges and Opportunities of Introspection in Psychology: Theory and Method. *Frontiers in Psychology*, 2019, s. 101 – 104.

ktorý rozhoduje o tom, či sa u pacienta začne proces uzdravenia alebo sa jeho stav zhorší. Postupom času sa význam rozšíril na širšie použitie v rôznych jazykoch a oblastiach, vrátane ekonomiky, politiky a psychológie, kde odkazuje na obdobie neistoty, nestability alebo značnej zmeny, ktorá vyžaduje dôležité rozhodnutia alebo akcie.¹⁰

Kríza stredného veku, hoci je často vnímaná ako ťažké a dezorientujúce obdobie života, ponúka hlboké príležitosti pre osobný rast. Symbolické a metaforické obrazy, ktoré sme v tejto kapitole skúmali, umožňujú vidieť krízu ako katalyzátor na sebaopoznanie, duchovné prebudenie a objavenie hlbšieho zmyslu života a je možné ich systematizovať do viacerých oblastí.

Kríza ako nástroj sebaopoznania: Náročné obdobie nás často núti sa zastaviť a zaoberať hlbšími otázkami o našej identite a životnom účele. V tomto zmysle môže kríza otvoriť dvere k lepšiemu sebaopoznaniu a seba prijatiu, keďže otvára priestor pre nazeranie na seba bez ilúzií a masiek, ktoré si vytvárame a nastavujeme pred okolím i sami pred sebou. Taktiež môže byť katalyzátorom pre nové pochopenia seba a sveta naokolo. Keď čelíme výzvam, ktoré kríza predstavuje, môžeme objaviť nové dimenzie svojho bytia a pochopenia sveta, čo je často v literatúre uvádzané aj ako rozširovanie vedomia.¹¹

Kríza ako neoddeliteľná súčasť života: Pri uvažovaní nad zmyslom krízy je možné identifikovať viac obrazov. Ak vnímame svet ako miesto, kde súčasne existujú duality, ako sú napr. dobro a zlo, svetlo a tma, výška a hĺbka, kríza predstavuje moment, keď sa nachádzame na prahu prechodu z temnej stránky na svetlú. Je to bod, v ktorom máme možnosť prekonať staré vzorce a pohnúť sa smerom k pozitívnej zmene. Tak ako v bežnej reči používame slovné spojenie „už som sa odrážil od dna“, kríza môže byť pomenovaním dna, od ktorého sa odrážame nahor. To isté môžu symbolizovať obrazné vzostupy a pády človeka, podobne ako vlny na mori.¹²

Kríza ako zdroj múdrosti: Kríza nie je len obdobím utrpenia, ale aj príležitosťou pre rast a získavanie múdrosti. Konfrontáciou s krízou a prechodom cez ňu môžeme dosiahnuť hlbšie porozumenie sebe samému a svetu naokolo. Každá kríza nás učí prechádzať životom, prijímať jeho vzostupy aj pády s väčšou mierou odolnosti a odvahy. Kríza stredného veku, hoci je často vnímaná ako ťažké a dezorientujúce obdobie života, ponúka hlboké príležitosti pre osobný rast.¹³

Symbolické a metaforické obrazy, ktoré sme v tejto kapitole skúmali, nám umožňujú vidieť krízu ako katalyzátor pre sebaopoznanie, duchovné prebudenie a objavenie hlbšieho zmyslu života. Keď sa ocitneme v spleti krízy,

10 Termín „kríza“ sa stáva kľúčovým aj vo filozofickom a metodologickom skúmaní vedy. Napr. v Kuhnovom funkcionálno-internalistickom prístupe prebieha vývoj vedy v troch základných fázach: normálna veda – krízová situácia (vedecká revolúcia) – normálna veda (nová paradigma). Podstatou revolúcie je teda zmena paradigmy, čo v sebe implikuje radikálnu zmenu videnia sveta. Prijatie novej paradigmy charakterizuje Kuhn ako vedeckú revolúciu, ktorá je riešením krízovej situácie. Porov. KARABA, M.: *Vedecký pokrok ako filozofický problém*. Warszawa : Rhetos, 2012, s. 74.

11 Porov.: REITER, M. D.: *Family Therapy: The Basics*. 2021, s. 107.

12 Porov.: JASTRZEBSKI, A.: *Homo Theomorphicus et Theophori*. 2023, s. 75.

13 Porov.: MILLER, W. R.: *Integrating Spirituality into Treatment*. 2014, s. 145.

môžeme sa cítiť stratení a bezmocní. Avšak s odstupom času a pochopením symbolických významov, ktoré kríza ukrýva, môžeme premeniť toto náročné obdobie na cestu k väčšej múdrosti a odolnosti.

Biblické obrazy

Kríza stredného veku je komplexná a univerzálna ľudská skúsenosť, ktorá sa odráža v rôznych kultúrach a náboženstvách. Hoci sa explicitné príbehy o kríze stredného veku v literatúre bežne nevyskytujú, mnohé tradičné rozprávky a mýty obsahujú prvky, ktoré možno interpretovať ako odzrkadlenie tejto životnej fázy. Napríklad hrdinská cesta, kde hlavná postava príbehu odchádza z domova, čelí výzvam, prekonáva prekážky a vracia sa domov obohatená o nové poznatky a múdrosť, môže byť vnímaná ako metafora pre osobnú transformáciu, ktorá sprevádza krízu stredného veku, keď jednotlivec prehodnocuje svoj život a hľadá nový zmysel.

Kríza stredného veku sa ako koncept priamo v Biblii nespomína, nakoľko moderné psychologické koncepcie a terminológie sa líšia od tém a vyjadrovacích spôsobov, ktoré sú typické pre biblické texty. Avšak príbehy a postavy v Biblii často zobrazujú momenty hlbokej osobnej premeny, prehodnotenia života a duchovného hľadania, ktoré môžu rezonovať s osobami prežívajúcimi krízu stredného veku.¹⁴ Autori štúdie vyberajú pre tento účel niekoľko biblických postáv.

Jób prešiel extrémnou skúškou svojej viery a odolnosti, keď stratil svoj majetok, deti a nakoniec aj zdravie. Jeho príbeh môže ilustrovať krízu stredného veku v tom zmysle, že čelí zásadným otázkam o spravodlivosti a význame utrpenia, ale aj o dôvere Bohu napriek nepochopiteľným životným okolnostiam. Mojžiš, ktorý strávil prvú tretinu svojho života ako egyptský princ, druhú tretinu ako pastier a napokon vyviedol Izraelitov z egyptského otroctva, zažil výrazné životné zmeny a momenty sebazpoznania. Jeho volanie k vedeniu a duchovné prebudenie, ktoré prišlo až v pokročilejšom veku, môže byť vnímané ako forma krízy stredného veku, kde hľadá nový zmysel a účel svojho života. Kráľ Dávid zažil mnohé výšky a pády počas svojho života, vrátane obdobia, keď čelil osobnej kríze. Jeho žalmy často odrážajú hlboké premýšľanie o živote, vine, pokání a hľadaní Božej milosti a odpustenia, ktoré môžu byť relevantné pre tých, ktorí čelia vnútorným konfliktom a hľadaniu zmyslu života. Jonášov odpor voči Božiemu volaniu ilustruje útek pred zodpovednosťou a hľadanie osobnej cesty, ktoré môže odzrkadľovať krízu stredného veku, kedy jednotlivec prehodnocuje svoje životné rozhodnutia a životné poslanie.

14 Porov.: REITER, M. D.: Family Therapy: The Basics. 2021, s. 119 – 120.

Podpora v procese zmeny

Podpora jednotlivcov počas krízy stredného veku je kľúčová pre úspešné prekonanie tohto náročného obdobia a dosiahnutie osobného rastu. Môže prichádzať v rôznych formách – od psychoterapie, cez duchovné sprevádzanie, až po podporu blízkych a miestnej komunity. V tejto časti sa zameriame na vybrané prístupy, ktoré môžu byť užitočné pri sprevádzaní ľudí v tomto náročnom období.

Duchovné sprevádzanie je proces, v ktorom sprevádzajúca osoba pomáha sprevádzanej osobe hľadať hlbší zmysel, účel a smer v živote. Táto prax je zameraná na podporu duchovného rastu a osobného rozvoja, často s využitím meditácie, životnej reflexie, modlitby a štúdia duchovných textov. Odborná literatúra duchovné sprevádzanie charakterizuje ako pomoc, ktorá je poskytnutá inej osobe, aby jej pomohla upriamiť pozornosť na Boha, ktorý k nej osobne hovorí a aby jej pomohla prijať dôsledky tohto vzťahu.¹⁵

Kríza stredného veku môže priniesť mnoho výziev, vrátane otázok identity, zmyslu života a pocitov nespokojnosti. Predovšetkým však obracia pozornosť človeka v kríze od iných ľudí na samého seba. Duchovné sprevádzanie poskytuje nástroje a perspektívy, ktoré môžu pomôcť jednotlivcom prekonať tieto výzvy:¹⁶

- Hľadanie hlbšieho zmyslu: Pomáha jednotlivcom skúmať veľké životné otázky a hľadať odpovede, ktoré odrážajú najhlbšie hodnoty a presvedčenia.
- Podpora v prekonávaní zmätku: Ponúka stratégie pre zvládanie emocionálnych a psychologických výziev spojených s krízou stredného veku.
- Získavanie pokoja: Podporuje rozvoj duchovných praxí, ktoré môžu prispieť k väčšiemu vnútornému pokoji a pohode.
- Navigácia zmenou: Umožňuje jednotlivcom objaviť nové cesty a možnosti v ich živote, čím im pomáha premieňať stratu zabehaných modelov správania a uvažovania na príležitosť pre rast a integrovanie nových modelov.

Tradičné nedirektívne psychoterapeutické prístupy ako kognitívno-behaviorálna terapia alebo psychodynamická terapia nemusia vždy klásť dostatočný dôraz na duchovný rozmer. Integrácia duchovných praktík a perspektív do nedirektívneho sprevádzania môže poskytnúť komplexnejšiu a holistickú podporu pre jednotlivcov v tomto životnom období. Uznáním a podporou duchovných potrieb jednotlivca v kríze stredného veku môže duchovné

15 Porov.: BARRY, A. W. – CONNOLLY, W. J.: The Practice of Spiritual Direction. Harper & Row, 1982, s. 108 – 110.

16 Porov.: REITER, M. D.: Family Therapy: The Basics. 2021, s. 109 – 110.

sprevádzanie ponúknuť priestor na rozvoj a integráciu duchovných praktík. Kombinácia duchovného sprevádzania s nedirektívnymi psychoterapeutickými prístupmi vytvára pohľad na krízu stredného veku, ktorý berie do úvahy emocionálne, psychologické a duchovné potreby klienta.¹⁷

Pastorálny counseling vníma ľudské správanie a skúsenosti človeka ako integráciu psychologickéj, intelektuálnej, emocionálnej, sociálnej a duchovnej dimenzie. Klient je v tomto prístupe vnímaný ako celok s telom, myslou a duchom, s odvolávkou na jeho psychologické, teologické a etnické pozadie. V pastorálnom counselingu je osoba vedená, aby hlbšie porozumela svojmu životu v kontexte každodenných skúseností, lebo len cez nich môže nájsť odpoveď na svoje otázky. Hlavnou úlohou pastorálneho counselingu je pomáhať klientom zvládať emocionálne, morálne a fyzické stresory, ako aj vedieť zvládať krízu a stratu zmyslu života.¹⁸

Návrhy pre prax

Na základe identifikovaných obrazov, skúseností a teoretických konceptov predkladáme nasledovné praktické návrhy, ktoré by mohli prispieť k efektívnejšiemu prístupu v praxi pri sprevádzaní ľudí prechádzajúcich krízou stredného veku. Tieto návrhy vychádzajú z kombinácie duchovných a psychoterapeutických prístupov a zameriavajú sa na holistickú podporu jednotlivcov.

- Integrácia duchovných prvkov do sprevádzania: Vzhľadom na to, že duchovné hľadanie je častým spoločníkom krízy stredného veku, odporúčame sprevádzajúcim, aby integrovali duchovné prvky do svojho prístupu. To môže zahŕňať rôzne meditačné techniky, reflexiu duchovných textov alebo diskusie o duchovných témach, ktoré sú relevantné pre klientov. Integrácia duchovných praktík môže poskytnúť klientom hlbšie porozumenie ich situácie a podporiť ich v procese osobnej premeny.
- Vytváranie priestoru pre introspekciu: Je dôležité, aby sprevádzajúci poskytovali bezpečný priestor, kde jednotlivci môžu voľne reflektovať svoje myšlienky a emócie bez strachu z akéhokoľvek posudzovania. Tento priestor by mal podporovať osobnú reflexiu, ktorá je nevyhnutná na prekonanie vnútorných konfliktov a dosiahnutie osobnej premeny. Introspekcia je kľúčovou metodológiou na pochopenie vlastných prežitkov a pocitov, čo môže výrazne pomôcť pri zvládaní krízy stredného veku.
- Podpora skupinových interakcií: Skupinové stretnutia môžu poskytovať cennú podporu, pretože umožňujú ľuďom zdieľať svoje skúsenosti a pocítiť vzájomné porozumenie a podporu. Skupinová dynamika môže pomôcť jednotlivcom objaviť nové perspektívy a metódy zvládania svojej situácie.

¹⁷ Porov.: LARTEY, E.: Pastoral Counseling. 2003, s. 79.

¹⁸ Porov.: ANDRAŠČÍKOVÁ, M.: Interdisciplinary Approach of Pastoral Counseling in Helping Relationship. 2023, s. 751.

Skupinové aktivity môžu podporovať pocit spolupatričnosti a umožňovať jednotlivcom vidieť, že nie sú vo svojom prežívaní osamotení.

Implementácia týchto odporúčaní by mohla prispieť k efektívnejšiemu a empatickejšiemu prístupu, ktorý podporí jednotlivcov na ich vlastnej ceste k osobnému rastu a duchovnému prebúdzaniu. Spojenie duchovných a psychoterapeutických prístupov vytvára komplexný rámec, ktorý berie do úvahy všetky aspekty ľudského prežívania – emocionálne, psychologické a duchovné.

Použitá literatúra

- ANDRAŠČÍKOVÁ, M.: Interdisciplinary Approach of Pastoral Counseling in Helping Relationship. 2023.
- BARRY, A. W. – CONNOLLY, W. J.: The Practice of Spiritual Direction. Harper & Row, 1982.
- ERIKSON, E. H.: The Life Cycle Completed. W.W. Norton & Company, 1982.
- HOHENSIL, T. H. – AMUNDSON, N. E. – NILES, S. G.: Counseling Around the World. 2013.
- JASTRZEBSKI, A.: Homo Theomorphicus et Theophori. 2023.
- KARABA, M.: Vedecký pokrok ako filozofický problém. Warszawa : Rhetos, 2012.
- LARTEY, E.: Pastoral Counseling. 2003.
- LEVINSON, D. J.: The Seasons of a Man's Life. Ballantine Books, 1996.
- MILLER, W. R.: Integrating Spirituality into Treatment. 2014.
- MILLER, W. R. – ROLLNICK, S.: Motivational Interviewing. 2013.
- REITER, M. D.: Family Therapy: The Basics. 2021.
- REITER, M. D.: Substance Abuse and the Family. 2022.
- WEGER, U. W. – WAGEMANN, J. – TEWES, C.: The Challenges and Opportunities of Introspection in Psychology: Theory and Method. Frontiers in Psychology, 2019.

doc. Jozef Žuffa, PhD.
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, 814 99 Bratislava
jozef.zuffa@truni.sk

Mgr. Marta Andraščíková
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, 814 99 Bratislava
marta.andrascikova@truni.sk

Katolícky kostol v dnešnej diskusii

Andrej Botek

BOTEK, A.: The Catholic Church in today's discussion. *Studia Aloisiana* 2/2023.

The catholic church relating today's discussion must be assessed using various specific points of view. What are the essential questions that determine its expression in the beginning of the 21th century? This article deals with several areas that influence its formation. There are the changes concerning the conclusions of the IIth Vatican Council that brought other point of view. Sacral architecture has undergone many changes since the time of the council. Concerning the situation of this time we must remark various determinations. We must speak about symbolic sense of the church, prevailed liturgy and their connection with space, expression of architecture, basic orientation (longitudal or central), etc. There are also influences of social condition as for example secularisation. An other theme is ecumenism and its result due to architectural solution. To built church is considered as a peak of architectural creation. it needs co-operation of architect and theologian/liturgist.

Keywords: Catholic Church, Post-concil changes, Liturgy, Symbolism, Expression, Disposition, Secularisation

S blížiacim sa koncom 20. storočia sa v mnohých oblastiach viedli diskusie, čo prinesie nasledujúce storočie v danej oblasti vývoja. Aj v rámci sakrálnej architektúry sa uvažovalo o „kostole roku 2000, resp. o kostole pre 21. storočie“. Úvahy boli o najvhodnejšom dispozično-tvarovom riešení, o technologických súvislostiach, o odraze sociologickej situácie, o vývoji liturgie a jej odraze na sakrálny priestor či naopak, a o podobe kostola ako objemovej jednotky v najzakladanejšej podstate. Vlajkovou loďou týchto úvah sa stal tzv. „miléniový kostol“ v Ríme, na ktorého riešenie bola vypísaná architektonická súťaž. Zúčastnili sa jej osobnosti svetovej architektúry – Richard Meier, Tadao Ando, Günter Behnisch, Santiago Calatrava, Frank Gehry, Peter Eisenman. Ako pozitívny fakt treba zdôrazniť, že každý z návrhov niesol svoju autor-skú pečateľ, neboli podobné, ale niektoré z nich boli pokračovateľmi línií, aké poznáme z mnohých predošlých realizácií¹. K architektonickej stránke sa ešte

¹ Bližšie k návrhom: CASTELLANO, Aldo. 1996. La chiesa del 2000. The church of the year 2000. In: *Ecclesia. Arte, architettura e comunicazione. Art, architecture and communication*. 1996, N. 6, s. 44 – 67. Bez ISSN (Reg. n. 18/5/1995). Súťaž vyhral Meierov návrh, ktorý sa aj realizoval.

vrátim, na tomto mieste chcem poukázať na dôležitosť, ktorá bola venovaná otázke kostola pre tretie tisícročie – i keď sa riešila na samom konci predošlého. Cirkevný zadávateľ (a ide o ústrednú cirkevnú inštitúciu) si uvedomoval, že radikálna zmena v spoločensko-ekonomických vzťahoch prinesie v nasledujúcom období nové otázky a výzvy, na ktoré musí prísť adekvátne odpoveď. A keďže kostol je aj symbolom Cirkvi² – jej vonkajším demonštrovaním, nie je zanedbateľné, akú tvárnosť majú niest architektúry v budúcnosti. Ako budú oslovovať človeka, ako umožnia účasť všetkých – klerikov i laikov, ako pozvú okoloidúcich, aké znamenie budú predstavovať!

Súčasná situácia v oblasti sakrálnej architektúry (mám na mysli predovšetkým katolícke staviteľstvo) je formovaná viacerými východiskami. Ovplyvňuje ju isto tisícročná kontinuita a skúsenosť overených riešení, ďalej inovácie, vyplývajúce zo záverov Druhého vatikánskeho koncilu, aktuálne architektonické trendy, ako aj nové skutočnosti, ktoré charakterizujú súčasné spoločensko-sociálne i religiózne premeny. K nim rátame postupujúcu sekularizáciu, ale i globalizáciu a plazivý synkretizmus, vyplývajúci z individualistických ponímaní náboženstva. V podstate by sakrálna architektúra dneška mala odpovedať na všetky uvedené okruhy. O to viac, že viaceré podnety, ešte donedávna nové a nerozvinuté, môžeme dnes skúmať s odstupom, a tak ich aspoň v základných rysoch možno objektivizovať.

Symbolika

V prvom rade je potrebné si uvedomiť, akú symboliku sakrálna architektúra prináša. Symbolika katolíckeho kostola nie je obmedzená na jeden jediný pojem – je mnohoobsiahla a v minulosti sa kládol dôraz na ten-ktorý jav podľa dobovej potreby. V historických obdobiach sa prejavovala hlavne symbolika kostola ako cesty, nebeského Jeruzalema, ako obraz Krista i obraz Cirkvi.³ Samozrejme, že každé obdobie prinášalo ešte svoj špecifický vklad – napr. románske obdobie uprednostňovalo chápať kostol ako „Boží hrad“, gotika ako „Božie mesto“ a pod. Teda ku všeobecne platným pohľadom sa pridružovali tie, ktoré vyplynuli z lokálnej dobovej situácie, prežívania viery, ale aj z celkového chápania cirkevného spoločenstva.

V tomto zmysle je potrebné spomenúť, že po Druhom vatikánskom koncile sa preferuje iná stránka pohľadu na kostol – a to nielen v symbolickej, ale i praktickej rovine. Dominantnou myšlienkou sa stáva náhľad, že kostol je hlavne priestorom zhromaždenia Božieho ľudu.⁴ Je symbolom putujúceho Božieho ľudu, ale súčasne aj „kúskom neba na zemi a obrazom plnosti Cirkvi

2 HANUS, Ladislav. 1995. *Kostol ako symbol*. Bratislava : Lúč, 1995, s. 17. ISBN 80-7114-141-0.

3 Porovnaj: BOTEK, Andrej. 2005. *Sakrálna architektúra. Tvorba vo vzťahu k historickej štruktúre. Dizertačná práca*. Bratislava : Fakulta architektúry STU, 2005, s. 20 a následne. Sign. A*132.

4 Porovnaj: KLOSTERMANN, Ferdinand. 1967. Kirche als Gemeinschaft. In: *Kunst im heiligen Dienst. Werkheft liturscher Kirchenbau nach dem Konzil*. Leipzig : St. Benno Verlag, 1967, s. 9 – 13. Bez ISBN (Lizenznummer 480/85/67).

vo večnosti“⁵. Druhý vatikánsky koncil zdôraznil najmä zhromaždenie veriacich okolo Pánovho stola. V istom zmysle ide o nadviazanie na ranokresťanskú situáciu: Kresťanský chrám znamenal miesto, kde sa v Kristovom mene schádza zhromaždenie veriacich na obetu. Preto z toho plynul i jeho názov ako „dom zhromaždenia“⁶. Tento staronový pohľad mal nielen teologicko-ekleziologické, ale aj priestorové dôsledky. Treba mať pri ňom na zreteli štruktúru zhromaždenia a rozdielnosť liturgickej činnosti veriaceho spoločenstva a kléru. Došlo k upúšťaniu od longitudálnej formy chrámu a uprednostňovaniu centrálnych dispozícií, ktoré lepšie priestorovo odrážajú pohľad na zhromaždenie veriacich okolo Pánovho stola. Cirkev tu teda pristupuje antropologicky: Najprv si všíma človeka, pre ktorého je kostol určený, až potom Boha, ktorému kostol výsostne patrí⁷.

S narastaním voľnosti architektonickej tvorby dochádza však niekedy aj k vovádzaniu vlastnej – autorovej symboliky, ktorou chce reagovať na duchovný rozmer kostola⁸, pričom táto symbolika nemusí vždy vyjadrovať tie významy, ktoré sú v sakrálnej architektúre prítomné. Vylúčiť treba najmä obsahy, kde takáto symbolika môže vyrastať zo synkretického základu nesprávne pochopeného medzináboženského dialógu, ktorý Katolícka cirkev od Druhého vatikánskeho koncilu výraznejšie pestuje. Kostol nie je budovou všeobecného bratstva, nie je miestom pre všetky náboženské systémy akéhokoľvek druhu. Jeho kresťanské poslanstvo treba prinášať aj pri tzv. „ekumenických“ chrámoch. V každom prípade je však v súčasnej dobe často prítomná svojská autorská symbolika, dopĺňajúca známe kresťanské obsahy.

Liturgia a jej väzba na architektúru

Ak chceme písať o sakrálnej architektúre a venovať sa jej symbolickej interpretácii, nestačí poznať len typologickú stránku utvárania priestorovej skladby, vývoj pôdorysných a tvaroslovných foriem, prípadne ikonologických súvislostí umeleckých diel. Aj keď isté vyjadrenie sakrality tvarov a hmôt je závislé od všeobecného vnímania sveta i reálií a má archetypálnu viazanosť,

5 FILIPEK, Andrej. 2001. Chrám – teologický pohľad na dom Božieho ľudu. In: *Kostol ako symbol. Zborník prednášok*. Bratislava : Združenie kresťanských pracovníkov kultúry, 2001, s. 7. ISBN 80-968641-0-6.

6 HANUS, cit. 2, s. 74.

7 AKIMJAK, Amantius. 2002. Kostol po Druhom vatikánskom koncile. In: HLINICKÝ, J. a kol.: *Sakrálny priestor na začiatku 21. storočia*. Trnava : Trnavská univerzita, Fakulta humanistiky, Inštitút kresťanskej kultúry, 2002, s. 47. ISBN 80-80974-13-8.

8 Spomenúť možno napr. Kostol Dvoch srdc v Liptovských Sliachoch, ktorý autor postavil na viacerých symbolických rovinách, ktoré intelektuálne dôsledne vysvetľuje. V istom zmysle dávam do diskusie ním spomínanú dvojicu „rodičovských kultúr“ – hebrejskú a helénsku (ABONYI, Peter. 2002. Kostol Dvoch srdc Liptovské Sliache – Symbol v sakrálnej architektúre. In: *Sakrálne stavby – desať rokov výstavby. Zborník prednášok*. Bratislava : Dom techniky ZSVTS, 2002, s. 35. ISBN 80-233-0472-0). Tá druhá sa prejavila aj v architektonickej podobe priečelia chóru v podobe periptera. Ako však vieme, kresťanstvo sa formovo dištancovalo podoby antických chrámov, aby sa vyhol nesprávnemu úsudku, že má niečo spoločné s pohanstvom.

aj keď v mnohom faktory, ktoré sa na tvorbe priestorov zúčastňujú, súvisia so všeobecným psychickým prežívaním kvalít a vnemov, ktoré vyvolávajú rovnaké asociácie, otázka sakrálneho priestoru závisí rovnako vážne od konkrétneho liturgického kultu. Rozdielne akcenty v chápaní viery podmieňujú rozdielnu bohoslužbu, lebo viera a jej liturgické vyjadrenie sa nedajú oddeľovať⁹.

Človek ako tvor spoločenský potrebuje nielen individuálne, ale aj spoločenské vyjadrenie svojej duchovnej integrity. Tá sa vyjadruje v liturgii a priestor pre ňu vytvára sakrálna architektúra¹⁰. Je samozrejmé, že konkrétne priebehu liturgie je potrebné vytvoriť adekvátne priestorové podmienky, pričom nemôže ísť jednoducho len o postavenie stien a zastrešenie. Nejde len o obyčajné umožnenie priebehu kultu. Konkrétny kult má na priestor hlbšie nároky, vyžaduje, aby istým spôsobom tlmočil jeho doktrínálne základy, aby bol vyjadrením jeho vnútorných zákonitostí. Na druhej strane architektonická koncepcia ovplyvňuje účastníkov liturgického aktu, vymedzuje ich kompetencie tak, že možno vyhlásiť, že priestor patrí k podstatnému programu liturgie. Preto, ak chceme dospieť k serióznej interpretácii sakrálneho priestoru, nevystačíme si s jednoduchým popisom dispozície, architektúry a jej článkov. Potrebujeme poznať ideovú doktrínu spoločenstva, jeho sebaopínanie a podstatné prejavy, potrebujeme naznačiť zaužívané liturgické úkony a ich rozvoj, aby sme vedeli pochopiť, nakoľko sa určitá hmotová forma na tomto procese zúčastňuje, akou mierou ho určuje a akou mierou mu slúži.

Liturgia ako definovaný pojem je oblasťou, ktorá patrí do cirkevno-kultovej kompetencie a je závislá od chápania vzťahu k Bohu v závislosti od tej-ktorej konfesie. Aj keď vonkajší pohľad v nej vníma predovšetkým výkon obradov, liturgia je vo svojej podstate viac, než len súhrn ceremónií, predpisov a kodifikovaných formulácií pri výkone bohoslužby¹¹. To by bola redukovaná na jeden z rituálov, ktoré sa používajú v rôznych spoločenstvách i v čisto profánnom – „klubovom“, či diplomatickom oficiálnom protokole, či zaužívaných formuláciách. Liturgický priestor je vždy podmienený konkrétnym teologickým myslením¹².

Podstata liturgie teda spočíva v bytostnom náboženskom vzťahu a pre jej významové miesto je nutné do jej definície zahrnúť i tento rozmer. V zásade sa chápe ako „sacrum commercium“ – svätá výmena v dialógu Boh – človek. V tejto komunikácii má veľmi dôležité miesto priestor, ktorý môže napomáhať, alebo aj sťažovať komunikáciu, ktorá bude skutočným otvorením sa človeka Bohu¹³. Keďže liturgia je vnímaná ako pozemská reflexia transcendentných

9 RICHTER, Klement. 1993. Utváření prostoru a obsah víry. In: *Dialog Europa*, 1993, roč. XXI, č. 3/93, s. 14. ISSN 1210-8332.

10 BOTEK, Andrej. 2001. Kostol ako miesto pre tajomstvo. In: *Kostol ako symbol. Zborník prednášok*. Bratislava : Združenie kresťanských pracovníkov kultúry, 2001, s. 89. ISBN 80-968641-0-6.

11 ADAM, Adolf. 2001. *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha : Vyšehrad, 2001, s. 19. ISBN 80-7021-420-1.

12 SEPP, Peter. 2000. Anamneticko-epikletický rozmer modlitby ako determinant modlitbového priestoru. In: *Miesto pre modlitbu. Zborník z konferencie*. Ed. KVASNICOVÁ, Magdaléna, ŠLACHTA, Štefan, ČARNÝ, Ladislav. Bratislava : Vysoká škola výtvarných umení, 2000, s. 30. ISBN 80-88675-74-X.

13 FILIPEK, Andrej. 2002. Chrám – miesto komunikácie s Bohom. In: HLINICKÝ, J. a kol.: *Sakrálny priestor na začiatku 21. storočia*. Trnava : Trnavská univerzita, Fakulta humanistiky, Inštitút kresťanskej kultúry,

dejav (nebeská liturgia), majú jej prejavy – gestá, slová, úkony – aj symbolický význam. A táto povaha vyžaduje istým spôsobom symbolický priestor, i keď ten je pridanou kvalitou. Lebo v základnom kresťanskom ponímaní kostol nie je nevyhnutnou zložkou, nepatrí k jeho najvnútornejšej podstate¹⁴. Napriek tomu sa v priebehu vývoja stal neodmysliteľnou súčasťou kresťanského kultúrneho prejavu, dokonca jeho vlastným vonkajším vyjadrením. Pri uvedených pohľadoch je teda zrejmé, že je potrebné všimnúť si nielen priestorové a tvaroslovné charakteristiky, ale aj vývoj liturgie a vývoj umeleckých foriem. Tieto zložky považujem za hlavné faktory, ktoré sa spolupodieľajú na utváraní symbolickej interpretácii sakrálneho objektu.

Výraz

Dnešná sakrálna architektúra je vo svojom formovaní ovplyvnená viacerými faktormi, ktoré sa začali prejavovať už v 20. storočí. Jednou z dôležitých príčin, ktorá v budúcnosti ovplyvnila výraz a koncepciu architektúry, je prelomový nástup moderných tendencií z prvých dekád 20. stor. V tom období dochádza k revolučnej zmene v architektonickej tvorbe, podmienenej novými technickým a technologickými možnosťami, ako aj novými pohľadmi na koncepciu tvorby. Ako reakcia na historizmus a secesiu z prelomu 19. a 20. stor., sa začína uplatňovať koncept, ktorý je principiálne oslobodený od doterajších spôsobov. Jeho vyjadrením bol najmä funkcionalizmus, i keď v počiatkoch ešte súperil s avantgardami „-izmov“ (expresionizmus, kubofuturizmus, ...). Ešte pred druhou svetovou vojnou sa začínajú v sakrálnej architektúre ojedinele uplatňovať myšlienkové koncepty, ktoré predznamovali udalosti na Druhom vatikánskom koncile – v liturgickej oblasti je to väčší dôraz na zapájanie laikov, dynamiku liturgie, uplatňovanie národných jazykov a pod.¹⁵ Teológovia a s nimi spolupracujúci architekti si uvedomujú, že aj sakrálna architektúra musí adekvátne reagovať na nové výzvy čias. Táto skúsenosť sa neskôr zúročila práve na koncile a viedla k novým princípom utvárania liturgického priestoru¹⁶.

Z hmotovo-tvarového hľadiska možno zjednodušene konštatovať, že sú to tri základné tendencie, ktoré ovplyvňujú aj dnes formotvorné vyjadrenie sakrálnej architektúry. V zásade všetky sa prejavujú už v období pred 2. polovicou 20. stor., resp. krátko po nej. Na jednom konci pomyselného mantinelu je to jednoduchá až holotypová konštruktivisticko-rationálna kaplnka Illinoiského technologického inštitútu v Chicagu od Miesa van de Roheho¹⁷.

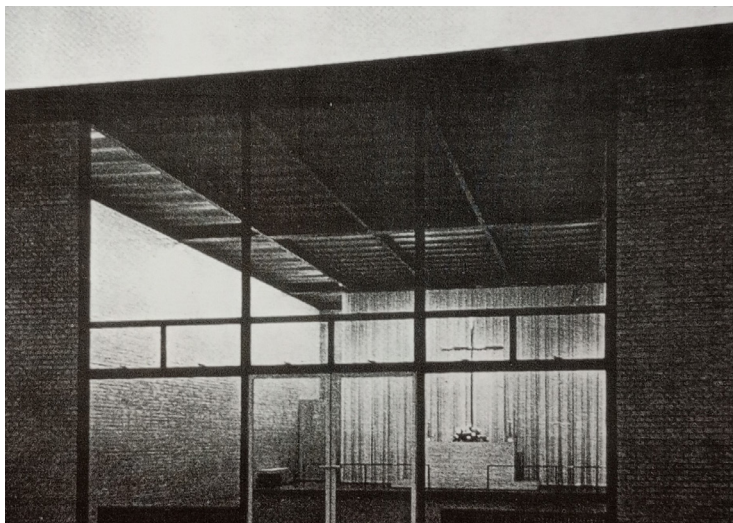
2002, s. 18. ISBN 80-80974-13-8.

14 ADAM, cit. 10, s. 400.

15 ADAM, cit. 10, s. 55 – 58.

16 LÖWENBERG, Bruno. 1967. Zur Neugestaltung des liturgischen Raumes. In: *Kunst im heiligen Dienst. Werkheft liturscher Kirchenbau nach dem Konzil*. Leipzig : St. Benno Verlag, 1967, s. 15. Bez ISBN (Lizenznummer 480/85/67).

17 HANUS, cit. 2, s. 332.



Obr. 1 Kaplnka Illinoisského technologického inštitútu v Chicagu. Mies van de Rohe.
Zdroj: HANUS, Ladislav. 1995. Kostol ako symbol. Bratislava : Lúč, 1995, s. 332.

Tento jednoduchý objem stojí na počiatku minimalistických tendencií v sakrálnej architektúre a od nich odvodených typov. Treba však hneď zdôrazniť, že takáto holotypická architektúra mala svoje prejavy už od druhej dekády 20. stor., napr. v dielach Emila Stefana, či Rudolfa Schwarz¹⁸. Druhú métu tvorí kaplnka v Ronchamp od Le Corbusiera¹⁹, ktorá zodpovedá plastickým tendenciám v architektonickej tvorbe.



Obr. 2 Pútnický kostol v Ronchamp, Le Corbusier. Zdroj: HANUS, Ladislav. 1995.
Kostol ako symbol. Bratislava : Lúč, 1995, s. 333.

¹⁸ HANUS, cit. 2, s. 310. Rudolf Schwarz navrhoval aj modernistickú prestavbu kostola v Handlovej. Kostol bol však výrazne poškodený bombardovaním v roku 1945 a neskoršia obnova sa vrátila k pôvodnému konceptu. JELÍNKOVÁ, Martina. 2021. Restorations in post-war period. In: *Alfa. Architecture papers of the Faculty of Architecture and design STU*, 2021, Vol. 26, N. 4, s. 37. ISSN 2729-7640.

¹⁹ HANUS, cit. 2, s. 313 – 314.

Medzi uvedenými dvoma pomyslenými pólmi sa nachádza celé spektrum dielčích, parciálnych slohových názorov. Tretou pomerne rozšírenou oblasťou je tradicionalizmus – teda architektonická forma, ktorá sa rôznym spôsobom identifikuje s tradičnými formami a v hraničných prípadoch ju možno označiť za historizujúcu. Všetky uvedené príklady ovplyvnili aj architektúru konca 20. a začiatku 21. stor. Nejde tu však o vyčerpávajúcu klasifikáciu jednotlivých štýlových (dnes, lepšie povedané, tvarových) charakteristík súčasnej sakrálnej architektúry. Možno tu ešte bližšie špecifikovať postmoderné archetypálne, štrukturálne, organické, konštruktivistické a ďalšie spôsoby. Ohľadne tradicionalistického prúdu možno konštatovať, že tento sa rovnako pohybuje od strohého historizmu po voľnejšie chápané projekty a odozvu nachádza aj v postmodernistických realizáciách, pre ktoré bol typický aj princíp citácií²⁰.

V dnešnej dobe zrýchlenej výmeny informácií a podnetov má architekt k dispozícii celú škálu inšpirácií. Avšak pri tvorbe sakrálneho priestoru je potrebné si uvedomiť jemu vlastný systém symbolov, aby výberom foriem a znakov neprispel k „transformácii kresťanstva na synkretický novotvar“²¹. Súčasnoscť je výrazne charakterizovaná tým, že uviazla v neprehľadnosti spoločenských a kultúrnych zmien a reakcií na tieto nárazové procesy²². Výrazovú podobu sakrálnej architektúry podstatne ovplyvňuje okamžitá výmena informácií, ktorá vedie k istej internacionalizácii tvorby. Nezasťupiteľnú úlohu pritom zohráva základná liturgická a obradová charakteristika, a to nielen v zmysle dispozičných vzťahov. Najmä chrámy východného obradu (gréckokatolícke, pravoslávne) sú typické transformovaním tradičných foriem, ktorými sú jasne čitateľné.

Sekularizácia²³

Je jedným z často spomínaných procesov, ovplyvňujúcich nielen prežívanie individuálnej viery, ale najmä jej vonkajšie demonštrovanie vo verejnom priestore. V diskusii súčasných teológov i sociológov náboženstva je otázka sekularizácie komplexnejšia i viac protirečivá²⁴. Niektorí autori poukazujú nielen na jav miznutia, ale i návratu náboženstva, i keď často v neortodoxných

20 UNALI, Maurizio. 1997. Il proposito di modernità e tradizione/A propos of modernity and tradition. In: *Ecclesia. Arte, architettura e comunicazione. Art, architecture and communication*. 1997, N. 9, s. 34 – 41. Bez ISSN (Reg. n. 18/5/1995/).

21 ŽIDEK, Pavol. 2000. Posvätné miesto z hľadiska religionistiky. In: *Miesto pre modlitbu. Zborník z konferencie*. Ed. KVASNICOVÁ, Magdaléna, ŠLACHTA, Štefan, ČARNÝ, Ladislav. Bratislava : Vysoká školaýtvarných umení, 2000, s. 15. ISBN 80-88675-74-X.

22 GABAŠOVÁ, Katarína. 2021. *Mýtus o (ne)spútanom Prométeovi ako výraz doby v kontexte súčasnej existenciálnej situácie*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. 2021, s. 30. ISBN 978-80-558-1697-5.

23 Sv. Augustín používal tento pojem na pomenovanie toho, čo je svetské v protiklade k duchovným, cirkevným záležitostiam. V právnom zmysle sa začal používať pri rokovaniach o westfálskom mieri v roku 1648. BALÁZS, Ján Krstiteľ. 2007. Sekularizácia: hrozba alebo šanca? In: *Kríza kresťanskej kultúry? Znepokojenie – nádej – perspektívy*. Ed. PIATROVÁ, Alena. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta, Inštitút kresťanskej kultúry, 2007, s. 15. ISBN 978-80-8082-166-1.

24 ŽUFFA, Jozef. 2016. Pastorálna teológia a modernita. In: *Studia Aloisiana*, 2016, roč. 7, č. 1, s. 40, ISSN 1338-0508.

formách²⁵. V kruhoch zaoberajúcich sa psychológiou náboženstva sa hovorí o úbytku religiozity, ale nie spirituality. Tá je človeku vlastnou potrebou, pričom sa môže orientovať na široké spektrum javov²⁶. Sekularizácia sa prejavuje najmä ako ústup náboženstva zo spoločenskej diskusie a opúšťanie tradičných cirkevných štruktúr, resp. formálna príslušnosť bez aktívnej účasti na bohoslužbách a cirkevnom živote. Viera nemizne úplne, ale sťahuje sa často do súkromnej sféry prežívania bez potreby účasti na verejných formách. Paradoxne ide o jav, ktorý v nedávnej minulosti charakterizoval východné socialistické režimy, prenasledujúce náboženstvo. Tu bolo stiahnutie sa do súkromia prejavom vonkajšieho tlaku režimu. Dnes ide o dobrovoľné nikým nevynútené rozhodnutie, ktoré reflektuje stratu osobného dôvodu účasti na verejných náboženských prejavoch. Proces sekularizácie teda prináša ako svoj následok úbytok aktívne sa zapájajúcich veriacich, ako i návštevu bohoslužieb. V každom prípade tento stav znamená, že mnohé sakrálne stavby sa stávajú „nadbytočnými“, resp. kapacitne nadhodnotenými. Už približne od prelomu 70. – 80. rokov 20. stor. je na Západe živá diskusia o problémoch adaptácií „nadbytočných“ kostolov. K dôsledkom uvedenej situácie sa nebudem vyjadrovať, nakoľko je to téma, ktorá presahuje možnosti tohto príspevku. Z cirkevno-pastoračného hľadiska sa zdá, že je znova aktuálny aj návrat k predkonštantínovskému konceptu „domu kresťanskej obce“ s jeho funkciami i príslušnými exteriérovými priestormi. Má byť otvorený a prístupný, ale jasne definovaný ako domáci cirkevný priestor²⁷.

Smerovosť verzus centralita

V doterajšom vývoji kresťanskej a neskôr katolíckej sakrálnej architektúry bola ťažiskovým princípom jej smerovosť – teda rozvinutie dispozície s prevažujúcou pozdĺžnou osou. Túto podobu dostala už v starokresťanskom období – konkrétne po milánskom edikte v roku 313 vznikom bazilík. Tento model najlepšie vyhovoval duchu Západu. Smer je cesta, je to bytostný zákon Západu, jeho aktivity, vychádza z antropologického modelu človeka a poukazuje na cieľ – eschatologickú realitu vývoja i osobnej púte človeka²⁸. Bazilika v rôzne rozvinutých slohových konceptoch sa stala prevládajúcim typom katolíckeho kostola až do polovice 20. stor. Neznamená to, že by sa vo vývoji nevyskytovali aj centrálné stavby. Poznáme ich už v prvopočiatkoch ranokresťanskej architektúry²⁹. Boli však najmä baptistériami, mauzóleami a martyriami

25 ŽUFFA, cit. 24, s. 42.

26 HANESOVÁ, Dana. 2016. Religiozita, presah, či transcendencia? Interdisciplinárny pohľad na súčasné prístupy k spiritualite. In: *Testimonium fidei. Časopis pre teológiu a katechetiku*. 2016, roč. 4, č. 2, s. 177-178. ISSN 1339-3685.

27 HLINICKÝ, Jozef. 2001. Kostol pre našu dobu. In: *Kostol ako symbol. Zborník prednášok*. Bratislava : Združenie kresťanských pracovníkov kultúry, 2001, s. 24. ISBN 80-968641-0-6.

28 Porovnaj: HANUS, cit. 2, s. 114.

29 POJSL, Miloslav. 2004. Dějiny křesťanské architektury. In: *Moderní sakrální stavby. Mezinárodní konference*. 2004. Brno : Fakulta architektury VUT, 2004. s. 33. ISBN 80-214-2791-4.

– teda budovami, ktoré sa symbolicky spájali s bodom ako symbolom zlomu – či už narodenia, alebo smrti. Len ojedinele plnili funkciu „bežného“ bohoslužobného priestoru. Aj v stredoveku ich poznáme najmä ako karnerové stavby. Hojný výskyt zaznamenali predovšetkým v období renesancie a baroka, ale aj napriek tomu pozdĺžne koncepcie jednoznačne vo vývoji dominovali. Typickými sa stali však v oblasti byzantskej architektúry – čo však súvisí s iným dôrazom na ponímanie duchovnosti východného človeka³⁰. Načim poznamenať, že smerovosť kostolov v prvopočiatoch sakrálneho staviteľstva nadväzovala na kozmickú orientáciu východným smerom – ako symbolu zmŕtvychvstalého Krista a očakávania jeho druhého príchodu³¹.

Ako vyplynulo z predošlého, po Druhom vatikánskom koncile sa začala uplatňovať pri tvorbe katolíckych chrámov najmä centrálna schéma, nakoľko lepšie odzrkadľovala myšlienku zhromaždenia Božieho ľudu okolo Pánovho stola. Ide o základnú historickú premenu katolíckeho kostola v súvislosti s liturgickou reformou Druhého vatikánskeho koncilu. Presun ťažiska liturgie z individuálnej účasti pri mystériu na spoločné slávenie znamenal celkovú zmenu od stáročne potvrdzovanej koncepcie smerového chrámu v prospech centrálnych dispozícií a zmenu orientácie celebrujúceho „tvárou k ľudu“. Táto zmena koncepcie katolíckeho chrámu je niektorými liturgistami prijímaná s istými výhradami ako nepochopenie liturgickej obnovy a starokresťanskej tradície.

Isté otázky vniesol do diskusie kardinál Josef Ratzinger, neskorší pápež Benedikt XVI. Poukazuje na formu starokresťanskej liturgie, ktorej podstatou bolo zhromaždenie okolo Pánovho stola s akcentom na Krista a jeho zmŕtvychvstanie. Podľa neho sa začiatkom 20. stor. zo situovania oltára v starej Bazilike sv. Petra v Ríme urobili mylné závery o prvotnej orientácii liturgie „versus populum“ (tvárou k ľudu). Tak sa po liturgickej reforme Druhého vatikánskeho koncilu (ktorá prízvukovala väčšiu aktivitu veriacich) začali automaticky vysúvať obetné stoly smerom do lode a nastal obrat celebrantov. Negatívum súčasných riešení vidí Ratzinger v oslabení uvedomovania si spoločnej cesty, zahľadzenie spoločenstva do seba a „klerikalizáciu“ liturgie tým, že centrom pozornosti sa stáva kňaz. Ratzinger nevyjadruje názor o ďalších celoplošných úpravách chrámov v zmysle návratu do predkoncilového stavu. Namiesto spoločného smerového obrátenia navrhuje situovanie kríža do stredu oltára, ako pohľadové centrum pre veriacich i celebrujúcich³². Táto diskusia je dôležitá pre sebareflexiu cirkevného spoločenstva a symbolicko-liturgickú interpretáciu chrámu.

30 BOTEK, Andrej. 2022. Byzantský chrám v typologicko-symbolických a liturgických súvislostiach. In: *Theologos. Theological revue*. 2022, roč. XXIV, č. 1, s. 36 – 49. ISSN 1335-5570 (print), 2644-5700 (online).

31 BACIARLINI, Andrea. 1997. Quando le chiese erano orientate/When the churches used to face east. In: *Ecclesia. Arte, architettura e comunicazione. Art, architecture and communication*. 1997, N. 9, s. 98. Bez ISSN (Reg. n. 18/5/1995).

32 V tomto zmysle bolo spoločenstvo otvorené očakávaniu Krista spoločne na ceste za ním, a preto orientované v smere na východ, ktorý symbolicky označoval Kristov príchod. Spoločný obrad na východ nechápe ako „chrptom k ľudu“, ale „smerom ku Kristovi“. Upozorňuje na vplyv synagogálnej pobožnosti, kde boli účastníci zhromaždení smerom k Jeruzalemu. Obdobne poukazuje na eucharistickú úctu, ktorá po vyformovaní v stredoveku ostala výraznou súčasťou liturgických úkonov a prihovára sa za významnejšie umiestnenie tabernákula v dnešných riešeniach.

Len stručne ešte spomeniem, že zmeny po Druhom vatikánskom koncile výrazne zasiahli aj do úprav historických stavieb nielen budovaním nových oltárov, vysunutých k zhromaždeniu, ale celkovými úpravami liturgického priestoru a jeho prvkov. Okrem iných otázok tu vystupujú do popredia aj otázky kultúrnych hodnôt, aj s ohľadom na skutočnosť, že prevažná väčšina takýchto objektov sú pamiatky a podliehajú legislatívnej ochrane. Nastupuje tu potom samostatný špecifický problémový okruh. Vnímame ho ako problém vnášania nových obsahov – teologických akcentov a foriem, teda ako problém novej kultúrnej vrstvy. Nemožno v žijúcom chráme pri obnove úplne negovať súčasnú liturgiu s jej vlastnou symbolikou³³. Treba však zároveň poznamenať, že ak sa má historický kostol adaptovať na obnovenú Cirkev, musíme ho chápať v jeho komplexnosti. Kostol je nábožensko-kultúrny artefakt a zásah môže riadiť iba odborník, čo nie je každý architekt ani štandardne vzdelaný kňaz³⁴.

Ambivalencia moderného a tradičného

Hoci sa po Druhom vatikánskom koncile jednoznačne poukazuje na zhromaždenie Božieho ľudu okolo Pánovho stola – čo v priestorovom koncepte vedie k centrálnym dispozíciám, prax je ešte stále často disharmonická. Vonkajší tvar nie vždy zodpovedá vnútornému usporiadaniu – teda centrálna forma exteriéru často aj dnes prináša tradičný interiérový koncept sedenia v dlhých radoch za sebou. Ak som na začiatku spomenul súťaž o podobu miléniového kostola v Ríme, je táto skutočnosť obsiahnutá vo viacerých návrhoch! Tadao Ando navrhol hlavný liturgický priestor ako rovnoramenný trojuholník so zužujúcim sa divadelným sedením. Podobne Santiago Calatrava umiestnil do eliptického objemu dva rovnaké rady sedenia, iba so šikmo natočeným priebehom. A platí to aj pre víťazný návrh Richarda Meiera, ktorý má síce bohato štruktúrovaný exteriér so zaujímavým svetelným tokom, ale vnútorný priestor zodpovedá klasickej dlhej dispozícii za sebou radených rovných radov! Z predložených návrhov sa centrálnie riešenému interiéru najviac blíži návrh Franka Gehryho, ktorý vytvoril akoby trojlístkový koncept, kde jeden z objemov tvorí presbytérium a ďalšie dva umožňujú našikmené situovanie blokov sedenia.

RATZINGER, Josef. 2005. *Duch liturgie*. Prel.: Nemeč, R., Trnava : Dobrá kniha, 2005, s. 59 – 73. ISBN 80-7141-477-8.

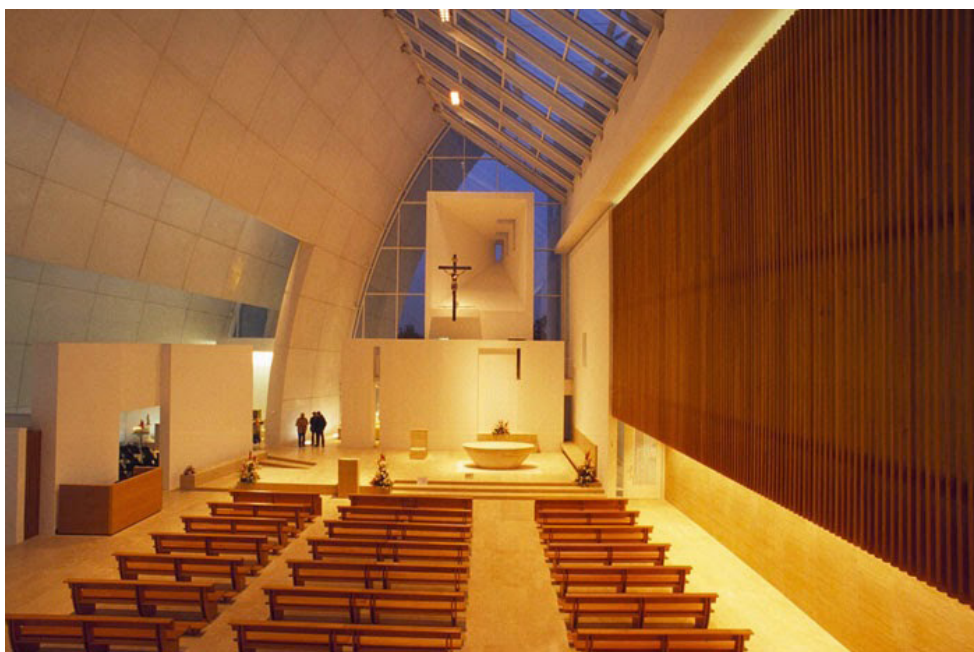
33 POLOMOVÁ, Beáta. 2010. Východiská obnovy sakrálnej architektúry. In: *Bardkontakt 2010. Problematika mestských pamiatkových centier. Sakrálna architektúra – ochrana a obnova. Zborník prednášok*. Bardejov : Mesto Bardejov, 2010, s. 22. ISBN 978-80-970479-5-5.

34 HLINICKÝ, Jozef. 2002. Komplexná tvorba sakrálneho priestoru a jej nároky. In: HLINICKÝ, J. a kol.: *Sakrálny priestor na začiatku 21. storočia*. Trnava : Trnavská univerzita, Fakulta humanistiky, Inštitút kresťanskej kultúry, 2002, s. 88. ISBN 80-80974-13-8.



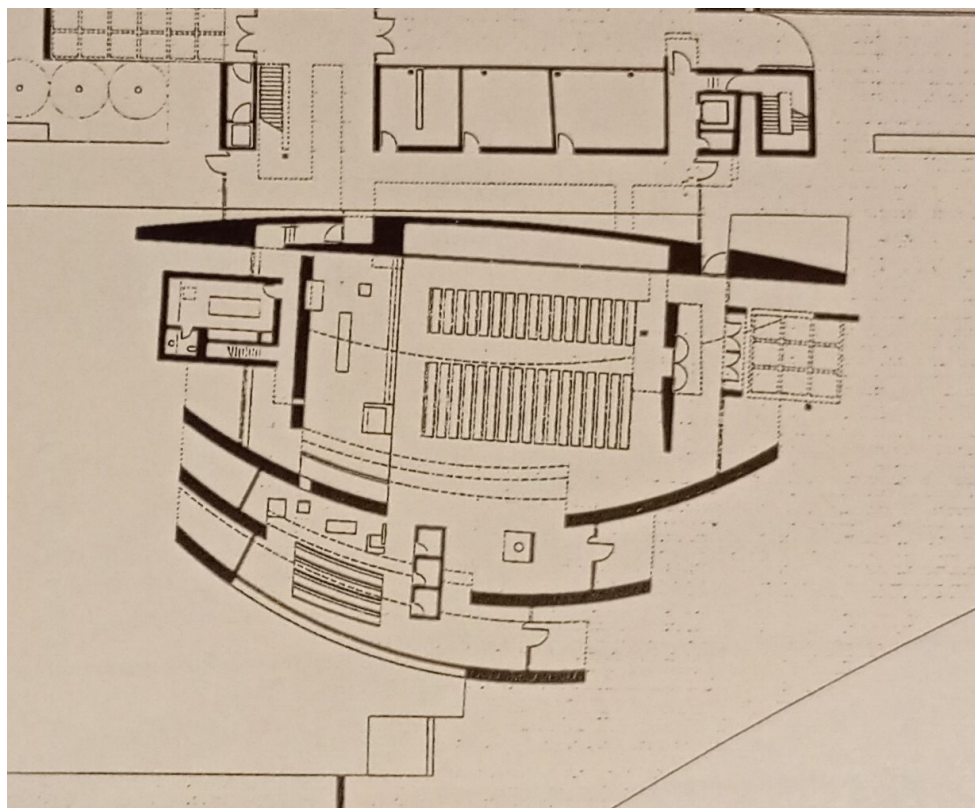
Obr. 3 Miléniový kostol v Ríme. Richard Meier, 2000. Pohľad.

Zdroj: <https://www.freener-reifer.com/references/parish-church-dives-in-misericordia/>



Obr. 4 Miléniový kostol v Ríme, pohľad do interiéru s tradičným sedením.

Zdroj: <https://www.designartmagazine.com/2014/03/photo-essay-positive-tension-jubilee.html>



Obr. 5 Miléniový kostol v Ríme, pôdorys (detail) – v interiéri tradičný spôsob sedenia.

Zdroj: CASTELLANO, Aldo. 1996. *La chiesa del 2000. The church of the year 2000.*

In: *Ecclesia. Arte, architettura e comunicazione. Art, architecture and communication.* 1996, N. 6, s. 47. Bez ISSN (Reg. n. 18/5/1995/).

Uvedený fakt je pomerne rozšírený v tvorbe nových chrámov a zasaňuje aj nedávne obdobie. Dokonca mnohé kostoly, ktoré sú postavené na kruhovom, či pravidelnom mnohouholníkovom pôdoryse, čo samo o sebe najlepšie umožňuje vejárové riešenie sedenia veriacich, majú interiér v tradičnej schéme radov za sebou³⁵. Je namieste otázka, ako na uvedené skutočnosti vplyva zažitá tradícia. Dejiny nereprodukuje len holé fakty minulosti, ale tieto usporadujú do významových štruktúr, od ktorých si nemožno odmyslieť ich náboženskú zložku³⁶.

35 Napríklad aj postmoderná katedrála v Evry z roku 1995, ktorá má čistý kruhový pôdorys, zachováva tradičný spôsob sedenia.

36 WENZ, Günter. 2019. *Geschichte als Überlieferungsgeschichte. Eine historische Mikrostudie zur Traditionstheorie.* In: *Traditionstheorie im Gespräch der Wissenschaften.* 2019. Ed. VOKOUN Jaroslav. Zürich: LIT Verlag, s. 42. ISBN 978-643-91184-1.

Závěrečné úvahy

Pokus o postihnutie smerovania vývoja a následne riešenia (rímsko) katolíckeho kostola v nastupujúcej epoche je síce potrebné zvažovať na základe rôznych východísk, avšak nie je možné ho jednoznačne zadefinovať. Z výrazového hľadiska bude určite postavený na autorských koncepciách a aktuálnych trendoch, pritom však nevyhnutne musí zohľadňovať základný symbolický pohľad na kostol a liturgicko-prevádzkovú stránku. Viac ako monumentalite má dnešný kostol zodpovedať potrebe a túžbe dnešného človeka po pravde³⁷. Možno si tiež klásť otázku, aké liturgické prejavy sú adekvátne pre človeka dnešnej doby a zohľadniť kultúrny kontext, v ktorom moderný človek žije a pastoračné potreby³⁸. Novobudovaný kostol má byť záležitosťou tohto času, artikulovaný pre dnešnú formu liturgie, a nie iba pre ňu adaptovaný³⁹.

Symbolický význam je determinovaný odpoveďou na otázku, čo kostol zo svojej bohatej symbolickej výbavy v konkrétnej dobe vyjadruje. V katolíckej liturgii ide najmä o Eucharistiu a hlásanie Božieho slova – z priestorového hľadiska o umiestnenie oltára a ambóny. Liturgicko-prevádzková stránka je v zásade podmienená nielen základnou liturgiou rímskeho obradu, ale i špecifickými situáciami – napr. konkrétnou spiritualitou či už v prípade rehoľného kostola, alebo kostola niektorého náboženského hnutia, čo má rovnako svoje nároky na priestorové riešenie⁴⁰. Určite zohrá svoje i skutočnosť, či pôjde o kostol určený aj pre ekumenické zhromaždenie. V dispozičnej otázke bude určujúcim fenoménom spôsob pohľadu na zhromaždenie veriacich – ktoré ovplyvní jeho centralitu, alebo smerovosť. V každom prípade možno vyjadriť presvedčenie, že riešenia dlhých presbytérií, s výrazným oddelením kléru a laikov, nie sú cestou budúceho vývoja⁴¹.

Ďalším prvkom je komplexnosť. Teda či okrem liturgickej bude objekt alebo objektová skladba poskytovať i iné možnosti aktivít veriaceho spoločenstva. Tu mám na mysli najmä komplexnosť pastoračných centier, nadväzujúcich na sakrálnu budovu a umožňujúcich stretávanie veriacich aj na mimo liturgické – spoločenské, kultúrne či vzdelávacie aktivity. Samozrejme, riešenie by malo byť kvalitné nielen v jeho architektonicko-prevádzkovej, ale aj výtvarno-umeleckej oblasti. Otázkou je, ako sa bude vyvíjať sociálna štruktúra

37 HLINICKÝ, cit. 16, s. 40.

38 JEZIORSKI, Slawomir. 2019. The Church and the Liturgy in the Contemporary World. In: *Liturgia Sacra*, 2019, vol. 25, nr. 2, s. 441. ISSN 1234-4214.

39 HLINICKÝ, Jozef, RAKOVANOVÁ, Lucia. 2004. Ideové akcenty kostola západného kresťanstva. In: *Moderní sakrální stavby. Mezinárodní konference*. 2004. Brno : Fakulta architektury VUT, 2004, s. 16. ISBN 80-214-2791-4.

40 Pozri napr. KYSELICA, Jozef. 2002. Pastoračné priestory z pohľadu neokatechumenátnej cesty. In: HLINICKÝ, J. a kol.: *Sakrálny priestor na začiatku 21. storočia*. Trnava : Trnavská univerzita, Fakulta humanistiky, Inštitút kresťanskej kultúry, 2002, s. 57 – 64. ISBN 80-80974-13-8.

41 HLINICKÝ, cit. 27, s. 35.

veriacich a ich počet. Z hľadiska sekularizačných pohybov možno snád' odhadnúť isté trendy, ktoré môžu ovplyvniť najmä kapacitný rozsah, ale súčasne i istú multifunkčnosť priestorov.

Stavba kostola bola vždy chápaná ako istý vrchol architektonickej tvorby. To zodpovedá požiadavke na profesijnú a umeleckú kvalitu. Tá však môže byť dosiahnutá len spoluprácou architekta, umelca, teológa a liturgistu. V počiatočnej fáze je to práve kňaz, ktorý prináša iniciatívu stavby nového chrámu. Jeho názor na kostol, vkus, kultúrna rozhladenosť podstatne ovplyvňuje výsledný charakter diela⁴². To zasa zaväzuje príslušnú prípravu duchovného vo formačnej fáze. Každý by mal prispieť svojim vkladom, lebo parafrázujúc apoštola Pavla „dary sú rozličné, ale Duch je ten istý“ (1 Kor 12, 4).



Obr. 6 Kostol na bratislavských Kramároch – príklad konštruktivisticko-minimalistického vplyvu. 2005. Molnár – Peráček.

Zdroj.: https://organy.hc.sk/lokalita/4253-bratislava?stavid_a=2518&first=all&obec=Bratislava

⁴² KVASNICOVÁ, Magdaléna. 2001. Ako uvažujú o kostole budúci teológovia? In: *Kostol ako symbol. Zborník prednášok*. Bratislava : Združenie kresťanských pracovníkov kultúry, 2001, s. 85. ISBN 80-968641-0-6.



Obr. 7 Kostol vo Vojkovciach – príklad plasticko-postmoderných tendencií. 1992.
Albert Rybarčák. Zdroj: <https://vojkovce.sk/obec/pamiatky/>

Príspevok vznikol v rámci grantu VEGA 1/0723/23 Sakrálny priestor na začiatku 21. storočia.

Použitá literatúra

- ABONYI, Peter. 2002. Kostol Dvoch srdc Liptovské Sliače – Symbol v sakrálnnej architektúre. In: *Sakrálnne stavby – desať rokov výstavby. Zborník prednášok*. Bratislava : Dom techniky ZSVTS, 2002, s. 33 – 35. ISBN 80-233-0472-0.
- ADAM, Adolf. 2001. *Liturgika. Křestanská bohoslužba a její vývoj*. Praha : Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-420-1.
- AKIMJAK, Amantius. 2002. Kostol po Druhom vatikánskom koncile. In: HLINICKÝ, J. a kol.: *Sakrálny priestor na začiatku 21. storočia*. Trnava : Trnavská univerzita, Fakulta humanistiky, Inštitút křestanskej kultúry, 2002, s. 46 – 51. ISBN 80-80974-13-8.
- BACIARLINI, Andrea. 1997. Quando le chiese erano orientate/When the churches used to face east. In: *Ecclesia. Arte, architettura e comunicazione. Art, architecture and communication*. 1997, N. 9, s. 97-99. Bez ISSN (Reg. n. 18/5/1995/).
- BALÁZS, Ján Krstiteľ. 2007. Sekularizácia: hrozba alebo šanca? In: *Křiza křestanskej kultúry? Znepokojenie – nádej – perspektívy*. Ed. PIATROVÁ,

- Alena. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta, Inštitút kresťanskej kultúry, 2007, s. 14 – 20. ISBN 978-80-8082-166-1.
- BOTEK, Andrej. 2001. Kostol ako miesto pre tajomstvo. In: *Kostol ako symbol. Zborník prednášok*. Bratislava : Združenie kresťanských pracovníkov kultúry, 2001, s. 89 – 91. ISBN 80-968641-0-6.
- BOTEK, Andrej, 2005. *Sakrálna architektúra. Tvorba vo vzťahu k historickej štruktúre. Dizertačná práca*. Bratislava : Fakulta architektúry STU, 2005. Sign. A*132.
- BOTEK, Andrej. 2022. Byzantský chrám v typologicko-symbolických a liturgických súvislostiach. In: *Theologos. Theological revue*. 2022, roč. XXIV, č. 1, s. 36 – 49. ISSN 1335-5570 (print), 2644-5700 (online).
- CASTELLANO, Aldo. 1996. La chiesa del 2000. The church of the year 2000. In: *Ecclesia. Arte, architettura e comunicazione. Art, architecture and communication*. 1996, N. 6, s. 44 – 67. Bez ISSN (Reg. n. 18/5/1995/).
- FILIPEK, Andrej. 2001. Chrám – teologický pohľad na dom Božieho ľudu. In: *Kostol ako symbol. Zborník prednášok*. Bratislava : Združenie kresťanských pracovníkov kultúry, 2001, s. 7 – 13. ISBN 80-968641-0-6.
- FILIPEK, Andrej. 2002. Chrám – miesto komunikácie s Bohom. In: HLINICKÝ, J. a kol.: *Sakrálny priestor na začiatku 21. storočia*. Trnava : Trnavská univerzita, Fakulta humanistiky, Inštitút kresťanskej kultúry, 2002, s. 18 – 24. ISBN 80-80974-13-8.
- GABAŠOVÁ, Katarína. 2021. *Mýtus o (ne)spútanom Prométeovi ako výraz doby v kontexte súčasnej existenciálnej situácie*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. 2021, ISBN 978-80-558-1697-5.
- HANESOVÁ, Dana. 2016. Religiozita, presah, či transcendencia? Interdisciplinárny pohľad na súčasné prístupy k spiritualite. In: *Testimonium fidei. Časopis pre teológiu a katechetiku*. 2016, roč. 4, č. 2, s. 173 – 183. ISSN 1339-3685.
- HANUS, Ladislav. 1995. *Kostol ako symbol*. Bratislava : Lúč, 1995. ISBN 80-7114-141-0.
- HLINICKÝ, Jozef. 2001. Kostol pre našu dobu. In: *Kostol ako symbol. Zborník prednášok*. Bratislava : Združenie kresťanských pracovníkov kultúry, 2001, s. 23 – 40. ISBN 80-968641-0-6.
- HLINICKÝ, Jozef. 2002. Komplexná tvorba sakrálného priestoru a jej nároky. In: HLINICKÝ, J. a kol.: *Sakrálny priestor na začiatku 21. storočia*. Trnava : Trnavská univerzita, Fakulta humanistiky, Inštitút kresťanskej kultúry, 2002, s. 75 – 91. ISBN 80-80974-13-8.
- HLINICKÝ, Jozef, RAKOVANOVÁ, Lucia. 2004. Ideové akcenty kostola západného kresťanstva. In: *Moderní sakrální stavby. Mezinárodní konference*. 2004. Brno : Fakulta architektury VUT, 2004, s. 13 – 23. ISBN 80-214-2791-4.
- JELÍNKOVÁ, Martina. 2021. Restorations in post-war period. In: *Alfa. Architecture papers of the Faculty of Architecture and design STU*, 2021, Vol. 26, N. 4, s. 36-45. ISSN 2729-7640.
- JEZIORSKI Slawomir. 2019. The Church and the Liturgy in the Contemporary World. In: *Liturgia Sacra*, 2019, vol. 25, nr. 2, s. 441 – 454. ISSN 1234-4214.

- KLOSTERMANN, Ferdinand. 1967. Kirche als Gemeinschaft. In: *Kunst im heiligen Dienst. Werkheft liturscher Kirchenbau nach dem Konzil*. Leipzig : St. Benno Verlag, 1967, s. 9 – 13. Bez ISBN (Lizenznummer 480/85/67).
- KYSELICA, Jozef. 2002. Pastoračné priestory z pohľadu neokatechumenátnej cesty. In: HLINICKÝ, J. a kol.: *Sakrálny priestor na začiatku 21. storočia*. Trnava : Trnavská univerzita, Fakulta humanistiky, Inštitút kresťanskej kultúry, 2002, s. 57 – 64. ISBN 80-80974-13-8.
- KVASNICOVÁ, Magdaléna. 2001. Ako uvažujú o kostole budúci teológovia? In: *Kostol ako symbol. Zborník prednášok*. Bratislava : Združenie kresťanských pracovníkov kultúry, 2001, s. 85 – 88. ISBN 80-968641-0-6.
- LÖWENBERG; Bruno. 1967. Zur Neugestaltung des liturgischen Raumes. In: *Kunst im heiligen Dienst. Werkheft liturscher Kirchenbau nach dem Konzil*. Leipzig : St. Benno Verlag, 1967, s. 14 – 20. Bez ISBN (Lizenznummer 480/85/67).
- POJSL, Miloslav. 2004. Dějiny křesťanské architektury. In: *Moderní sakrální stavby. Mezinárodní konference*. 2004. Brno : Fakulta architektury VUT, 2004, s. 6 – 12. ISBN 80-214-2791-4.
- POLOMOVÁ, Beáta. 2010. Východiská obnovy sakrálnej architektúry. In: *Bardkontakt 2010. Problematika mestských pamiatkových centier. Sakrálna architektúra – ochrana a obnova. Zborník prednášok*. Bardejov : Mesto Bardejov, 2010, s. 20 – 23. ISBN 978-80-970479-5-5.
- RATZINGER, Josef. 2005. *Duch liturgie*. Prel.: Nemeč, R. Trnava : Dobrá kniha, 2005. ISBN 80-7141-477-8.
- RICHTER, Klement. 1993. Utvárení prostoru a obsah víry. In: *Dialog Europa*, 1993, roč. XXI, č. 3/93, s. 14 – 15. ISSN 1210 – 8332.
- SEPP, Peter. 2000. Anamneticko-epikletický rozmer modlitby ako determinant modlitbového priestoru. In: *Miesto pre modlitbu. Zborník z konferencie*. Ed. KVASNICOVÁ, Magdaléna, ŠLACHTA, Štefan, ČARNÝ, Ladislav. Bratislava : Vysoká škola výtvarných umení, 2000, s. 30 – 36. ISBN 80-88675-74-X.
- UNALI, Maurizio. 1997. Il proposito di modernità e tradizione/A propos of modernity and tradition. In: *Ecclesia. Arte, architettura e comunicazione. Art, architecture and communication*. 1997, N. 9, s. 34 – 41. Bez ISSN (Reg. n. 18/5/1995/).
- WENZ, Günter. 2019. Geschichte als Überlieferungsgeschichte. Eine historische Mikrostudie zur Traditionstheorie. In: *Traditionstheorie im Gespräch der Wissenschaften*. 2019. Ed. VOKOUN Jaroslav. Zürich : LIT Verlag, s. 42 – 69. ISBN 978-643-91184-1.
- ŽIDEK, Pavol. 2000. Posvätné miesto z hľadiska religionistiky. In: *Miesto pre modlitbu. Zborník z konferencie*. Ed. KVASNICOVÁ, Magdaléna, ŠLACHTA, Štefan, ČARNÝ, Ladislav. Bratislava: Vysoká škola výtvarných umení, 2000, s. 11 – 15. ISBN 80-88675-74-X.
- ŽUFFA, Jozef. 2016. Pastoralna teológia a modernita. In: *Studia Aloisiana*, 2016, roč. 7, č. 1, s. 37 – 45. ISSN 1338-0508.

doc. Mgr. Ing. arch. Andrej Botek, PhD.
Ústav dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok
Fakulta architektúry a dizajnu STU
Námestie slobody 19, Bratislava 812 45
andrej.botek@stuba.sk

Sloboda svedomia pri plnení právnych povinností v rodinných veciach

Mariana Chromeková

CHROMEKOVÁ, M.: Freedom of conscience in fulfilling legal obligations. *Studia Aloisiana* 2/2023. Legal obligations refer to the duties and responsibilities that individuals are required to fulfill under the law. Individuals are expected to do regardless of their personal beliefs or conscience. Of course, the individual also has the right to his own experience, which may not be in agreement with the majority. Freedom of conscience is a fundamental human right that allows individuals to hold and express their beliefs and values without interference from the government or other authorities. What right does a parent have when exercising his right to freedom of thought, conscience, and religion in the process of raising children, if the state is involved in the decision-making process of the child custody?

Keywords: freedom of conscience, religion, minor child, family, education

Úvod

Právna povinnosť je záväzok, vyplývajúci z platných právnych predpisov, ktorý musia jednotlivci, ktorí sú ňou viazaní, dodržiavať. Môžu byť stanovené zákonom alebo na základe zákona a ich porušenie môže viesť k pokute, sankciám alebo iným trestom. Právna povinnosť môže byť uložená aj rozsudkom súdu. Rozsudok je v takom prípade záväzný pre účastníkov konania, ktorých sa týka, a z jeho nedodržiavania vyplývajú rovnako určité právne následky. Podľa nálezu Ústavného súdu PL. ÚS 50/2015 z 22. marca 2017: „Zákonnodarca neustanovuje subjektom práva právne povinnosti samoúčelne, ale naopak, so zjavným zámerom, aby tieto právne povinnosti boli dodržiavané. Neplnenie zákonom ustanovených povinností nemôže v právnom štáte požívať právnu ochranu. Naopak, v podmienkach právneho štátu je vo všeobecnosti akceptovateľné a v zásade vždy aj z dôvodu zabezpečovania efektívnosti právnej

úpravy žiadúce, aby nesplnenie zákonom ustanovených povinností bolo sankcionovateľné, resp. mohlo (potenciálne) vyvolať negatívne právne dôsledky na subjekt práva, ktorý si zákonom ustanovenú povinnosť nesplnil.“

Právna povinnosť je teda určitá norma, ktorá zabezpečuje poriadok vo veciach, ktorých sa týka. Od jednotlivcov sa v tejto súvislosti očakáva, že si svoje povinnosti budú bez ohľadu na svoje osobné presvedčenie alebo svedomie plniť. Pochopiteľne, aj jednotlivec má právo na svoje vlastné prežívanie, ktoré nemusí byť v zhode s väčšinou. V zákonomnom rámci je určite možné presadzovať aj svoje vlastné presvedčenie a hodnoty. Tak ako pri iných slobodách, aj tu je ale dôležité zachovať pritom princíp – *moja sloboda končí tam, kde začína sloboda ostatných*. Pokiaľ by bola táto podmienka splnená, mohol by sa subjekt práva za určitých okolností z právnej povinnosti „vyhraniť“. V súčasnosti sa v tejto súvislosti často stretávame s pojmom výhrada vo svedomí. Aj keď tento pojem sám o sebe nie je v našom právnom poriadku zadefinovaný, odvodzujeme ho z práva na slobodu svedomia, ktoré patrí k základným ľudským právam. Jeho podstatou je umožniť jednotlivcovi odmietnuť vykonať to, čo je v jeho vnútri považované za neprijateľné. V rámci predkladaného článku predostriem tému aplikačnej praxe ohľadom uplatnenia základného ľudského práva, t. j. práva na slobodu myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery z pohľadu výchovy maloletých detí a práva rodičov na výchovu.

Aktuálna právna úprava slobody svedomia

V rámci platnej právnej úpravy môžeme nájsť tento inštitút na medzinárodnej úrovni, ale aj na vnútroštátnej úrovni. Na medzinárodnej úrovni je ukotvený v článku 18 Všeobecnej deklarácie ľudských práv, v článku 15 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd, v článku 18 ods. 1 prvá veta Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach a pre účely aplikácie práva Európskej únie tiež v článku 10 ods. 1 vety prvej Charty základných práv Európskej únie. Na vnútroštátnej úrovni nachádzame jej zákonné vymedzenie v článku 24 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, ktorá uvádza, že „sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery sa zaručujú. Toto právo zahŕňa aj možnosť zmeniť náboženské vyznanie alebo vieru. Každý má právo byť bez náboženského vyznania. Každý má právo verejne prejavovať svoje zmýšľanie.“ Tým, že štát jednotlivcovi umožňuje rozhodovať sa na základe vlastného svedomia, podnecuje zdravý rast osobnosti človeka, jeho chápanie seba samého ako morálnej bytosti, ako aj jeho zdravé psychosociálne väzby v spoločnosti. Sloboda svedomia týmto spôsobom vytvára možnosť formovať vlastné hodnotové nastavenie jednotlivca, čím zakladá dôležitý pocit suverenity.¹ Rozpor so slobodou svedomia sa môže vyskytnúť v rôznych oblastiach v živote. Či už

1 MADLEŇÁKOVÁ, L. 2010. Výhrada svedomí jako součást svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Praha : Linde, 2010, s. 35 – 38.

je to povinný nástup do vojenskej služby, vnútorné výhrady zdravotníckeho pracovníka, alebo lekára voči určitým medicínskym zákrokom, v niektorých prípadoch musí byť právne dovolené odmietnuť ich výkon, pokiaľ sú samozrejme zabezpečené alternatívne opatrenia na ochranu života pacienta či zachovanie verejného poriadku.

Sloboda svedomia však presahuje aj do bežnejších, oblastí života, kde sa s ním môže stretnúť skoro každý, a to napríklad do výchovy detí nielen z pohľadu náboženského vyznania rodičov, ale aj ich presvedčenia. Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, zaväzuje účastnícke štáty k tomu, aby rešpektovali slobodu rodičov zaistiť náboženskú a morálnu výchovu svojich detí podľa ich najlepšieho presvedčenia.² To znamená, že akúkoľvek výchovu v súlade s morálnymi hodnotami konkrétneho rodiča majú povinnosť členské štáty rešpektovať pri výchove svojich detí. Podľa článku 32 ods. 4 Listiny základných práv a slobôd je starostlivosť o deti a ich výchova právom rodičov. Deti majú zase právo na rodičovskú výchovu a starostlivosť. Uvedené práva musia byť rešpektované, pričom môžu byť obmedzené iba rozhodnutím súdu na základe zákona. Aké právo má však rodič pri uplatnení svojho práva na slobodu myslenia, svedomia, náboženského vyznania pri výchove detí, v prípade ak je do rozhodovania o výchove dieťaťa zapojený štát? Výchova ako pojem môže byť chápaný veľmi široko, a teda aplikačná prax môže byť s ohľadom na rôzne aspekty posúdenia rozdielna, s poukazom na mnohé premenné. Či už s ohľadom na kultúru, pôvod alebo vierovyznanie rodičov, v rámci výchovného procesu dochádza do stretu vždy viacerô práv. Dieťa má právo na slobodu myslenia, svedomia aj náboženstva, rovnako ako rodičia. Keď sa k tomu pridruží právo na výchovu dieťaťa zo strany rodiča, môže dôjsť ku kolízii. Pokiaľ príde ku konfliktu medzi dieťaťom a rodičom, prípadne medzi rodičmi navzájom v určení najlepšieho záujmu dieťaťa, vstupuje do rozhodovania o tejto otázke štát, v niektorých prípadoch aj prostredníctvom súdneho konania. V našom právnom poriadku navyše existuje situácia, kedy do rozhodovania o výchove detí vstupuje štát prostredníctvom súdneho konania vždy. Deje sa to práve vtedy, keď sa rodičia rozvádajú, keďže podľa ustanovenia § 100 Zákona č. 161/2015 Z. z. Civilného mimosporového poriadku s konaním o rozvod manželstva je spojené aj konanie o úprave výkonu rodičovských práv a povinností k ich maloletým deťom. Napriek tomu, že štát rodinu a manželstvo chráni a poskytuje určité výhody tým, ktorí sa svoj vzťah rozhodnú potvrdiť týmto spôsobom, majú v prípade ukončenia spolužitia jednu povinnosť navyše, a to upraviť si výkon rodičovských práv a povinností k maloletým deťom na čas po rozvode prostredníctvom súdu. Páry, ktoré nie sú zosobášené, naopak, nemajú obligatórnu povinnosť upravovať výkon práv a povinností k maloletým deťom zo strany súdu po rozpade ich vzťahu. Keďže v prípade, ak sa rodičia chcú rozvieť a s konaním o rozvod manželstva je zo zákona spojené aj konanie o úpravu výkonu rodičovských práv a povinností k maloletým deťom, vstupuje do rozhodovania o konkrétnej rodine v tomto

2 Čl.18 odst. 4.

prípade štát vždy a rodičia sa zásahu súdu v otázke starostlivosti o maloleté deti nevyhnú. V praxi súd nemá záujem zasahovať do výchovy rodičov inak ako vo všeobecnej rovine, t. j. najmä rozhodnúť o otázke zverenia dieťaťa či úprave styku druhého rodiča s dieťaťom, môže sa však vyskytnúť medzi rodičmi sporná otázka, týkajúca sa ďalšej výchovy maloletých detí, s ktorou môže mať jeden z rodičov morálny problém, a ktorú súd z dôvodu konfliktu medzi rodičmi bude musieť vyriešiť namiesto nich (napríklad návšteva školy, krúžkov, vhodnosť výchovného pôsobenia, očkovanie).

Najlepší záujem dieťaťa

Súd má pri rozhodovaní o maloletých deťoch vždy na zreteli predovšetkým najlepší záujem dieťaťa, pričom rešpektuje práva všetkých účastníkov konania a zároveň hľadá najvhodnejší model úpravy výkonu rodičovských práv a povinností k maloletým deťom pre zastabilizovanie rodinnej situácie po rozpade vzťahu rodičov. Najlepší záujem dieťaťa je kľúčovým kritériom pri posudzovaní akejkoľvek otázky týkajúcej sa maloletého dieťaťa a je zohľadňovaný aj pri uložení právnej povinnosti rodičom v súdnom konaní. Právny základ tohto inštitútu je na území Slovenskej republiky ukotvený v článku 4 Civilného mimosporového poriadku a článku 5 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine. Objektívne vnímanie najlepšieho záujmu maloletého dieťaťa však determinujú rôzne morálne, sociálne a iné aspekty, čo neumožňuje jeho striktné zákonné vymedzenie.

Pri určovaní a posudzovaní záujmu maloletého dieťaťa sa zohľadňuje najmä:

- a) Úroveň starostlivosti o dieťa,
- b) bezpečie dieťaťa, ako aj bezpečie a stabilita prostredia, v ktorom sa dieťa zdržiava,
- c) ochrana dôstojnosti, ako aj duševného, telesného a citového vývinu dieťaťa,
- d) okolnosti, ktoré súvisia so zdravotným stavom dieťaťa alebo so zdravotným postihnutím dieťaťa,
- e) ohrozenie vývinu dieťaťa zásahmi do jeho dôstojnosti a ohrozenie vývinu dieťaťa zásahmi do duševnej, telesnej a citovej integrity osoby, ktorá je dieťaťu blízkou osobou,
- f) podmienky na zachovanie identity dieťaťa a na rozvoj schopností a vlôh dieťaťa,
- g) názor dieťaťa a jeho možné vystavenie konfliktu lojality a následnému pocitu viny,
- h) podmienky na vytváranie a rozvoj vzťahových väzieb s obidvomi rodičmi, súrodencami a s inými blízkymi osobami,

- i) využitie možných prostriedkov na zachovanie rodinného prostredia dieťaťa, ak sa zvažuje zásah do rodičovských práv a povinností.³

Pri posudzovaní výchovy rodičov súd zohľadňuje všetky uvedené kritéria, no nielen tie, bez prioritizácie jednotlivých bodov s tým, že nachádza a vytvára pre dieťa najvhodnejšie možné výchovné prostredie. V rámci posudzovania prihliada aj na to, či nedochádza zo strany rodičov k poškodzovaniu najlepšieho záujmu maloletého dieťaťa. Ústavný súd v náleze zo dňa 03. 02. 2011, sp. zn. III. ÚS 449/06 určil, že výkon práv rodičov podľa čl.16 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd je možné obmedziť najmä vtedy, ak preváži záujem na ochrane zdravia a života dieťaťa nad záujmom rodičov.⁴ Inak platí, podľa článku 10 ods. 2 Listiny základných práv a slobôd, že každý má právo na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného a rodinného života.⁵

V tejto súvislosti je možné spomenúť aj nález českého Ústavného súdu zo dňa 22.12.2015, I. ÚS 1253/14, ktorým vyslovil, že bolo porušené právo sťažovateľov na slobodu svedomia podľa článku 15 odst. 1 a na spravodlivý proces podľa čl.36 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd v prípade, kedy bola rodičom za odmietnutie povinného očkovania udelená pokuta. Sťažovatelia vnímali odmietnutie očkovania dcéry ako prejav svojho práva starostlivosti o dieťa, resp. práva dieťaťa na rodičovskú starostlivosť. Uložením sankcie boli podľa ich názoru odradzovaní od toho, aby sa o dieťa starali v súlade so svojím myslením, svedomím a presvedčením, preto podali ústavnú sťažnosť.

V náleze č III. ÚS 449/06 zase český Ústavný súd vyslovil, že sťažovateľovi bolo porušené právo slobodne prejavovať svoje náboženstvo alebo vieru v zmysle ustanovenia čl.16 Listiny základných práv a slobôd tým, že pri odmietnutí očkovania a následne uloženej pokute, neboli individuálne zohľadňované jeho dôvody, ktoré ho k odmietnutiu očkovania viedli.

V rodinnoprávnej veci súd stanovuje, akým spôsobom bude najlepšie upravený výkon rodičovských práv a povinnosti k dieťaťu s tým, že vzhľadom na špecifickosť každého konkrétneho prípadu, nie je možné bližšie definovať pojem najlepšieho záujmu dieťaťa a v prípade nezhody rodičov je úlohou sudcu rozhodnúť tak, aby bolo dieťa ochránené pred nepriaznivými vplyvmi konkrétnej situácie v rodine. Pre každé dieťa môže pritom predstavovať najlepší záujem niečo iné, a to s ohľadom na rozdielne okolnosti, v ktorých sa rodina nachádza. Uvedené rozhodnutie sa teda nemusí zhodovať s morálnym nastavením rodiča a môže dôjsť k jeho vnútornej výhrade vo svedomí.

Každý by mal mať možnosť v rámci slobody svojej vlastnej vôle uznať požiadavky svedomia alebo ich neuznať. Podobný náhľad zastáva aj český Ústavní soud v náleze I. ÚS 1253/14 keď uvádza, že :„Sloboda svedomia môže byť vyjadrená navonok v podobe názoru, postoja, prístupu ku konfliktu, a to práve v podobe výhrady o svedomí. Táto výhrada je konkrétnym prejavom

3 Článok 5 Zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine – treba uviesť presný názov zákona

4 Napríklad v prípade odmietnutia očkovania z dôvodu náboženského alebo názorového presvedčenia.

5 Porov. MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.): *Náboženské vyznanie rodičov a najlepší záujem dieťaťa*. Praha : Nakladateľství Leges, s. r. o., 2013, s. 13.

vôle, ktorým nositeľ (adresát ústavne chránenej slobody svedomia) oponuje stanovisku určitej autority, vrátane verejnej moci. Pôjde obvykle o stanovisko požívajúce obecný rešpekt či aspoň formálnu záväznosť. Vecný obsah prejavenej výhrady svedomia pritom nemusí zaväzovať nositeľa slobody svedomia do budúcnosti. Je však hodný relevantného a kvalifikovaného zváženia tým skôr, že ide o dôvod okamžitého a naliehavého rozhodnutia jednotlivca v konkrétnej situácii.

Rozdiel medzi veriacimi a neveriacimi

Podľa *Kódexu kánonického práva*, ktorý zaväzuje všetkých veriacich katolíkov, má každý rodič právo vychovávať svoje deti, pričom zároveň má aj povinnosť dohliadať na to, aby boli deti vychovávané v kresťanskej viere. V súlade s tým, by mala byť každému daná možnosť odmietnuť právnu povinnosť bez negatívnych právnych následkov v prípade, ak dochádza k závažnému porušeniu princípov učenia štátom registrovanej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti, ktoré v jeho vnútri spôsobujú výhrady.⁶

Čo sa však stane v prípade, ak sa stretnú práva viacerých osôb, napríklad dvoch proti sebe stojacich zákonných zástupcov dieťaťa a tieto spolu nekorešpondujú? Problematika slobody svedomia a uplatnenia výhrady vo svedomí je sama o sebe komplexná téma a vyžaduje podrobnejšie skúmanie nielen z pohľadu dostatočnosti právnej úpravy v spoločnosti ale aj rozdielného vnímania jednotlivcov o tom, akým spôsobom môže byť uplatnená. Je zrejmé, že žiadny človek nemôže obhajovať svoje svedomie ako absolútnu autoritu. Norma by mala byť jednoznačne objektívne stanovená mimo nášho svedomia.

Napriek tomu, či už na problematiku nazeráme z pohľadu náboženského, alebo sekulárneho, v prípade uplatnenia výhrady vo svedomí, používa súd pri rozhodnutiach rovnakú optiku s poukazom na článok 2 ods.1 Listiny základných práv a slobôd, v zmysle ktorej je štát založený na demokratických hodnotách a nesmie sa viazať ani na výlučnú ideológiu, ani náboženské vyznanie. Rovnako je táto myšlienka vyjadrená v článku 1 Ústavy Slovenskej republiky.

Morálny súd

Morálnosť bola aj naprieč históriou premenná, ktorá sa pravidelne chápala v rozdielnom kontexte, nielen v cirkvi, ale aj vo svete. Pre mravné konanie je nevyhnutné poznanie zákona, no aj človek, ktorý má dobré teoretické vedomosti, neraz koná s nimi v priamom rozpore.⁷ Protiklad medzi svedomím

6 Porov. ŠMID, M.: Ochrana svedomia ako súčasť slobody náboženstva v Európe. [online]2011. In: <http://www.uski.sk/files/2011-2-7-Smid-Marek-svedomie-sloboda-nabozenstva-europa.pdf> (dátum stiahnutia)

7 Porov. CSNTOS L., FEKETE, J., ŠTEFKO, A.: *Etika v práve*. Bratislava : Dobrá kniha, 1998, s. 42.

a zákonom je prirodzeným dôsledkom dualizmu medzi ľudským subjektom a morálkou. Naš mravný život odráža zásady, na základe ktorých sa rozhodujeme.⁸ Problematika rozhodovania súdov v konaniach vo veciach maloletých detí, kde najvyšší záujem maloletého dieťaťa je základným kritériom, je téma, ktorá sa dotýka mnohých oblastí. Dostávajú sa tu do konfliktu nielen práva rodičov s právom maloletého dieťaťa, ale aj právo priznané súdnym rozhodnutím na základe svedomia a vedomia sudcu, ktorý rozhoduje o povinnostiach rodičov s právom rodičov na ich vlastnú voľbu výchovy a náboženské presvedčenie. Aj keď tieto prípady nie sú zatiaľ v praxi časté, môžu sa vyskytnúť. Navyše, tak ako pri porušení iných právnych povinností, aj v prípade nedodržania súdneho rozhodnutia o úprave výkonu rodičovských práv a povinností k maloletým deťom, nasledujú určité sankcie. Pokiaľ rodičia nesplnia svoje povinnosti, vyplývajúce im zo súdneho rozhodnutia, nastupuje konanie o výkon rozhodnutia, ktoré smeruje k uloženiu sankcií subjektu, ktorý si povinnosti neplní. Záujmy rodiča, dieťaťa a štátu môžu v tomto prípade kolidovať. Čo ak má rodič voči plneniu uloženej právnej povinnosti výhradu vo svedomí? Zohľadniť je potrebné presvedčenie rodičov, kolízneho opatrovníka, ktorý maloleté dieťa v konaní zastupuje, a v neposlednom rade aj samotného sudcu, ktorý na základe svojho najlepšieho presvedčenia (ako sľubuje pri menovaní do funkcie) rozhoduje a ukladá určitú právnu povinnosť rodičom.

Na to, aby bola zachovaná sloboda svedomia musí nevyhnutne prísť u jednotlivca k rozhodnutiu z jeho vlastnej vôle. Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach stanovuje, že nikto nesmie byť podrobený donucovaniu, ktoré by narušovalo jeho slobodu vyznávať alebo prijať náboženstvo alebo vieru podľa svojej vlastnej voľby. Zároveň *Katechizmus Katolíckej cirkvi* rodičom ukladá povinnosť starať sa o to, aby ich deti boli vychovávané vo viere.

Právnu úpravu, ktorá by vymedzovala náboženské myslenie v súlade s ľudskými právami, nachádzame na území Slovenskej republiky v Základnej zmluve uzavretej medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou v roku 2000 v článku 7, kde sa každému zaručuje právo na uplatnenie výhrady vo svedomí podľa vieroučných a mravoučných zásad Katolíckej cirkvi. Rozsah a podmienky uplatnenia tohto práva ustanoví osobitná medzinárodná zmluva, ktorá bude uzavretá medzi zmluvnými stranami. Rovnaké práva priznáva jednotlivcom Dohoda medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami uzavretá v roku 2002.

Otázky týkajúce sa rozsahu uplatnenia tohto práva však dodnes neboli osobitnou zmluvou upravené, nakoľko sa ukázalo, že nie je ľahké v spoločnosti dôjsť v tomto smere ku konsenzu. Z tohto dôvodu je vymedzenie zákonnej úpravy možnosti uplatnenia výhrady vo svedomí veľmi ťažko uchopiteľné objektívne.

Čo sú to tie vieroučné a mravoučné zásady, ktoré spomína Základná zmluva uzavretá medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou v článku 7 v súvislosti s výhradou vo svedomí? Nakoľko rozsah a ich uplatnenie doteraz

8 Porov. CSONTOS L., FEKETE, J., ŠTEFKO, A.: *Etika v práve*. s. 33.

nie je vymedzený, je potrebné sa pri tejto otázke primárne zamerať na učenie Magistéria cirkvi.

Učenie Magistéria cirkvi

Druhý vatikánsky koncil 72-krát spomenul vo svojich dokumentoch pojem svedomie – „conscientia“, čo signalizuje dôležitosť tohto pojmu.⁹ Jednotlivé vyhlásenia Druhého vatikánskeho koncilu o svedomí nachádzame vo viacerých dokumentoch, najmä v pastorálnej konštitúcii *Gaudium et spes*, dogmatickej konštitúcii *Lumen gentium*, v deklarácii o náboženskej slobode *Dignitas humanae*, v dekréte o laickom apoštoláte *Apostolicam actuositatem*, v dekréte o spoločenských komunikačných prostriedkoch *Inter mirifica* či v deklarácii *Gravissimum educationis* o kresťanskej výchove.¹⁰ Významným prínosom Druhého vatikánskeho koncilu pre teológiu svedomia je najmä 16. článok *Gaudium et spes*, ktorý svedomie vníma ako adekvátny spôsob vyjadrenia človeka.¹¹ V tejto súvislosti upriamuje pozornosť na dôležitosť praktického úsudku jednotlivca, pričom zdôrazňuje transcendentálnosť osoby. Jednotlivec má byť postavený pred vlastné rozhodnutie o samotnom bytí, až potom sa môže stať participáciou bytia.¹²

Katechizmus Katolíckej cirkvi definuje morálne svedomie ako úsudok rozumu, ktorý treba formovať. „Dobre formované svedomie je správne a pravdivé. Vynáša svoje úsudky v súlade s rozumom a v zhode s pravým dobrom.“ ... „Keď je svedomie postavené pred morálnu voľbu, môže vyniesť alebo správny úsudok, ktorý sa zhoduje s rozumom a s Božím zákonom, alebo naopak, mylný úsudok, ktorý sa od nich vzdaluje. Človek je vždy povinný poslúchať istý úsudok svojho svedomia.“¹³

Je zrejmé, že aj Druhý vatikánsky koncil zdôrazňuje proces vlastného rozhodovania a potrebu formácie svedomia. V deklarácii *Gravissimum educationis* o kresťanskej výchove zdôraznil najmä neodňateľné právo na výchovu každého človeka v súvislosti s jeho dôstojnosťou a s ohľadom na svedomie rodičov. Jedinečnosť človeka je vytváraná práve v správnej výchove so zreteľom o snahu rozvoja ľudskej osoby, vzhľadom na konečný cieľ, ako aj dobro spoločnosti.¹⁴ Výchovná povinnosť sa vzťahuje predovšetkým na rodinu, ale pomáhať by jej mala celá spoločnosť. Prednostne však treba hľadiť na právo rodičov vychovávať deti slobodne, podľa svojho vlastného presvedčenia.

9 Porov. KÚTNÝ, I.: *Svedomie ako najskrytejšie jadro a svätyňa človeka*. Trnava : Dobrá kniha, 2015, s. 39.

10 Porov. KÚTNÝ, I. 2015. *Svedomie ako najskrytejšie jadro a svätyňa človeka*. s. 39.

11 Porov. KÚTNÝ, I.: *Základná voľba a svedomie v integrujúcom aspekte Svätého Ducha*. Trnava : Dobrá kniha, 2018, s. 86.

12 Porov. KÚTNÝ, I. S. : *Zmysel na ceste svedomia a cnosti*. Trnava : Dobrá kniha, 2018, s. 41.

13 KKC 1796.

14 DRUHÝ Vatikánsky koncil: Deklarácia o kresťanskej výchove *Gravissimum educationis*, čl. 1.

Rodičia v rámci konfliktu majú mnohokrát rozdielne vízie o tom, akým smerom by sa mala výchova ich detí ďalej uberať. Morálne presvedčenie obidvoch vyrastá síce na racionálnom základe, ale v procese svojho vývoja nadobúda výraznú emocionálnu dimenziu. To ovplyvňuje aj súdne konania, týkajúce sa maloletých detí, v ktorých rodičia prichádzajú do konfliktu práve pre svoje osobné presvedčenie, ktoré mnohokrát nie je rešpektované. Do akej miery by malo byť teda zohľadňované právo na slobodu svedomia rodičov a ich výchovu maloletých detí je otázka, ktorá by si zaslúžila viac pozornosti. Stojí minimálne za zamyslenie, či nie je v rámci aktuálnej právnej úpravy v niektorých prípadoch potlačené právo na slobodu svedomia a náboženského vyznania rodičov do takej miery, ktoré popiera ich základné práva, ale napokon bráni aj splneniu ich povinnosti vychovávať dieťa v súlade s ich vierou.

V prípade, ak je potlačené svedomie ako možnosť vlastného súdu o tak závažnej otázke, ako je výchova vlastného dieťaťa, rodičia by mali mať možnosť o tomto najprv hlbšie diskutovať za účelom slobodného rozhodnutia v súlade s vopred určenými zásadami. Učenie Magistéria evidentne vedie k potrebe starostlivosti o každého svedomie, nielen preto, že má tendenciu vývoja, ale môže sa aj myliť. Táto starostlivosť vedie k vedomému zaujatiu postoja správnosti, dôstojnosti a dôležitosti v živote konajúceho jednotlivca pri vytváraní si svojej vlastnej budúcnosti. Týmto smerom by sa mala uberať aj výchova rodičov a prenesenie zodpovednosti na ich vlastné rozhodnutie a morálne svedomie, s ohľadom na ustálené vieroučné a mravoučné zásady či už z pohľadu viery, alebo morálky. Na základe sebarealizácie rodičov prostredníctvom konkrétnych volieb a rozhodnutí by malo byť potom prezentované aj ich samotné svedomie.

Záver

Ako vyplýva aj z dokumentov Magistéria, svedomie nie je uzavretá entita a netýka sa výlučne ľudí s náboženským vyznaním. V jednotlivých článkoch dokumentov Druhého vatikánskeho koncilu nie sú tieto aspekty explicitne upravené výlučne v teologickej rovine. V súhrnnom vyjadrení o svedomí v katechizme je snaha o syntézu medzi svedomím, ktoré je „najskrytejšie jadro a svätyňa človeka“ (č.1795), a svedomím, ktoré je „úsudok rozumu“ (č. 1796).¹⁵ Rodičia majú aj v zmysle platnej právnej úpravy možnosť vlastnej výchovy detí, ako aj právo na súkromie a rodinný život. Ak sa teda vrátíme k pojmu svedomie na úrovni rozhodovania jednotlivca, svedomie nutne vyžaduje skúsenosť slobody. Obligatorný zásah súdu do rozhodovania o otázkach maloletých detí v prípade rozvodu manželstva rodičov by mohol v súlade s princípom ochrany svedomia *de lege ferenda* vyzeráť preto aj tak, že rodičia budú mať možnosť ponechať úpravu výkonu práv a povinností k maloletým deťom aj po civilnom rozvode manželstva neupravenú. Mno-

15 KÚTNY, I. Špecifika morálneho svedomia. Trnava : Dobrá kniha, 2015, s.75

hokrát totiž v rámci tejto úpravy dochádza k zbytočným konfliktom, ktoré by bez ingerencie súdu v rámci tohto procesu nemuseli medzi rodičmi vôbec vzniknúť. Pre spravodlivejšie rozhodovanie súdu vo veciach maloletých detí by mohlo byť riešením tiež vymedzenie zásad, zohľadňujúcich potrebu rovnováhy medzi záujmami všetkých účastníkov konania a výnimiek, ktoré umožňujú jednotlivcom odchýliť sa od právnych povinností na základe ich svedomia. Či už formou uloženej podmienky ďalšej výchovy rodičov v súlade s vieroučnými a mravoučnými zásadami za účelom vytvorenia rovnováhy medzi zachovaním slobody svedomia rodičov a vlastnej voľby výchovy detí na jednej strane, a zosúladením všetkých záujmov členov rodiny, samozrejme s prednostným ohľadom na najlepší záujem dieťaťa na strane druhej, alebo inou alternatívou. Vieroučná či mravoučná koncepcia by mala mať za cieľ predložiť hlbšie poznanie mravných noriem, ktoré sa z výchovného hľadiska pretavujú do formovania životného štýlu celej spoločnosti.

Použitá literatúra

- CSONTOS L., FEKETE, J., ŠTEFKO, A. Etika v práve. Bratislava : Dobrá kniha, 1998, 155 s. ISBN 80-7141-193-0.
- KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI. 2020. Trnava : Spolok svätého Vojtecha. 917 s. ISBN 978881614200.
- KÚTNY, I. 2015. Svedomie ako najskrytejšie jadro a svätýňa človeka. Trnava : Dobrá kniha, 2015. 97 s. ISBN 978-80-7141-962-4.
- KÚTNY, I. Špecifiká morálneho svedomia. Trnava: Dobrá kniha, 2015, 94 s. 978-80-7141-896-2.
- KÚTNY, I. 2018. Základná voľba a svedomie v integrujúcom aspekte Svätého Ducha. Trnava : Dobrá kniha, 2018. s. 91. ISBN 978-80-8191-049-4.
- KÚTNY, I. S. 2018. Zmysel na ceste svedomia a cnosti. Trnava : Dobrá kniha. 2018. 135 s. ISBN 978-80-8191-147-7.
- MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.). 2013. Náboženské vyznanie rodičov a najlepší záujem dieťaťa. Praha : Nakladateľství Leges, s.r.o., 2013, 176 s. ISBN 978-80-7502-010-9.
- MORAVČÍKOVÁ, M. 2013. Právna ochrana slobody svedomia. Trnava : VEDA, 2013, 174 s. ISBN 978-80-8082-749-6.

Právne predpisy:

Civilný mimosporový poriadok

Dohoda medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami

Listina základných práv a slobôd

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach

Ústava Slovenskej republiky

Zákon o rodine

Základná zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou

Dostupné na internete:

ŠMID, M. 2011. Ochrana svedomia ako súčasť slobody náboženstva v Európe. [online]2011. In:<http://www.uski.sk/files/2011-2-7-Smid-Marek-svedomie-sloboda-nabozenstva-europa.pdf>

JUDr. Mariana Chromeková
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, 814 99 Bratislava
e-mail: mariana.chromekova@truni.sk

Jakub Švec: *K filozofickej reinterpretacji raného liberalizmu*

EDIS, Žilinská univerzita v Žiline, 2024. 142 s.
ISBN 978-80-554-2087-5

Do kníhkupectiev sa nedávno dostala významná monografia od Mgr. Jakuba Šveca, PhD., ktorá podrobne mapuje vývoj liberalizmu v Európe. Tento akademický príspevok je nápaditý svojím prístupným jazykom a je obohatený nielen ilustráciami, ale aj menným a vecným registrom, čo značne uľahčuje čitateľom orientáciu v obsahu. Autor v knihe detailne rozoberá počiatky ideológie raného liberalizmu v Európe, predovšetkým v Anglicku, vo Francúzsku a v Nemecku a identifikuje dve zásadné etapy jeho vývoja, pričom sa kniha delí do štyroch kapitol. Rozdelenie do dvoch etáp autor navrhuje už v skorších textoch, kde uznáva, že „Vymedzenie exaktných historických mílnikov vzniku liberalizmu nie je jednoduché a z filozofického hľadiska ani možné [...] Liberalizmus sa vo forme celistvej a plnohodnotnej ideológie objavil až na prelome 18. a 19. storočia.¹ Každá z etáp je v novej monografii zadefinovaná hlbšie, pričom druhú etapu delí do dvoch ďalších fáz. Celkove sa venuje rôznym aspektom liberalizmu, od jeho raných počiatkov až po súčasnosť.

V prvých kapitolách je zdôraznená prvá vlna liberalizmu, ktorá, ako autor poukazuje, nebola založená na demokratických ani pluralistických princípoch, ako si dnes bežne predstavujeme. Skôr šlo o emancipačný proces, smerujúci k získaniu väčšej moci vybraných sociálnych skupín. Túto myšlienku Švec rozvíja aj v jednej skoršej štúdií, kde tvrdí, že: „Rôzne spoločenské triedy sa k liberalizmu utiekali vďaka rovnakej motivácii – robotnícka trieda, respektíve trieda nevoľníkov v túžbe po slobode nakladať s vlastným životom podľa vlastných predstáv, mešťania a trieda remeselníkov v súvislosti s ambíciou slobodne podnikáť bez prísnych regulácií autority, či trieda šľachty a aristokracie, ktorá považovala liberalizmus za prostriedok, ktorým sa možno dostať k moci, no zároveň od nej odstrihnúť menej majetné vrstvy, ktoré by mohli deklarovať svoje požiadavky k účasti na rozhodovaní.“² Demokratické prvky liberalizmu, orientované na ochranu individuálnej slobody, majetku a osobných záujmov, sa začali vyvíjať až v reakcii na meniace sa spoločenské potreby.

V tretej kapitole autor podáva analytické hodnotenie a kritickú diskusiu o rannom liberalizme. Zvláštna pozornosť je venovaná teóriám Hobbsa o prirodzenom stave spoločnosti a absolutistickom suverénovi, ako aj Rousseauovej

1 ŠVEC, Jakub: Vybrané historické a filozofické aspekty vývoja ideológie liberalizmu. In: *Mediamatika a kultúrne dedičstvo*, roč. 10, č. 2, 2023, s. 5 (1-14). ISSN (online) 1339-777X

2 ŠVEC, Jakub: K problematike obmedzení osobnej slobody jednotlivca v kontexte dejín vybraných autorov sociálneho liberalizmu. In: *Filozofia*, roč. 76, č. 8, 2021, s. 626 (624-635). ISSN 0046-385X.
DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2021.76.8.5>

konceptii suverenity ľudu, ktoré sa autor prehodnocuje v kontexte súčasných poznatkov a kritiky. Preberaná problematika predstavuje jadro autorovho skúmania, ktorému sa venuje už dlhodobo, Svedčí o tom aj jedna stať, v ktorej obhajuje dlhodobú aktuálnosť týchto tém: „Diskusia o historickom vývoji liberalizmu a vzájomnom vzťahu slobody, autonómie a vlastníctva je zaujímavá aj z hľadiska súčasného filozoficko-politického diskurzu. Vo svetle ideologického súboja sa predmetné pojmy objavujú v polemikách a diskusiách často, predovšetkým v intencii ich ochrany [...] liberalizmus nedisponuje jednotným pohľadom na uvedené pojmy.“³ Preto je potrebné neustále aktualizovanie týchto pojmov.

Štvrtá kapitola sa zaoberá hlbšími otázkami a výzvami, ktorým čelí liberalizmus dnes. Autor tu rozlišuje medzi politickým liberalizmom a liberalizmom ako ideológiou, poukazuje na skryté tendencie a vzájomné vzťahy medzi týmito dvoma konceptmi. Súčasťou diskusie je aj kritika zjednodušujúceho a často mylného používania kľúčových pojmov, ako sú sloboda, pluralizmus či politický liberalizmus, ktoré v praxi vedú k deformácii liberálneho ducha. To, že je tento problém významný nielen pre filozofickú teóriu, ale aj pre politickú prax, Švec deklaruje aj širokou argumentáciou v inom texte, súvisiacom s politickými liberalizmom Johna Rawlsa: „Pojmy liberalizmus a pluralizmus v občiansko-politickom diskurze splyývajú v jedno. To síce môže vyhovovať ideológii liberalizmu, no neprospeje to teórii ani praxi politického liberalizmu, ktorý stráca svoju identitu a aj opodstatnenie, ktoré pohltila ideológia samotná.“⁴ V závere štvrtej kapitoly novej monografie autor podporuje použitie Rawlsových ideí ako nástrojov na zabezpečenie spravodlivej ideologickej súťaže v pluralitnej demokratickej spoločnosti. Vychádza z jeho viacerých predošlých textov, venovaných Rawlsovmu konceptu slobody a sociálnej spravodlivosti. V jednom z nich na záver sumarizuje Rawlsov prínos, ktorý „spočíva skôr v zasedení týchto pojmov [sloboda, rovnosť, sociálna spravodlivosť] do ustálenej teórie, na základe ktorej je možné hovoriť o spravodlivosti a argumentovať v prospech sociálnych opatrení bez toho, aby sme museli byť automaticky obvinení z ideologickej vyhranenosti“⁵. Argumentáciu o univerzalistickom uvažovaní Rawlsa pri kreovaní systému, ktorý má zabezpečovať funkčný pluralizmus pre občiansko-politickú prax, dopĺňa nasledovne: „Ak predpokladáme, že chceme žiť v pluralitnej spoločnosti, nie je možné očakávať jednohlasnú dohodu všetkých na základe jednej náboženskej autority, hodnoty, tradícií či iného nariadenia.“⁶ Ústredným odkazom kapitoly v novej monografii je nielen

3 ŠVEC, Jakub: K historickým zdrojom liberalizmu – medzi politickou ideológiou a filozofickými pojmami. In: *Filozofia*, roč. 75, č. 5, 2020, s. 342 (341-355). ISSN 0046-385X. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2020.75.5.1>

4 ŠVEC, Jakub: K Politickému Liberalizmu Johna Rawlsa: Perspektívy a úskalia v súčasnom občiansko-politickom diskurze. In: *Politické vedy*, roč. 26, č. 3, 2023, s. 132 (123-140). ISSN 1335-741. DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2023.26.3.123-140>

5 ŠVEC, Jakub: Premeny chápania slobody vo filozofii Johna Rawlsa: Od nedotknuteľnosti individua k filozofickému zdôvodneniu pozitívnej slobody. In: *Politické vedy*, roč. 23, č. 3, 2020, s. 81 (69-84). ISSN 1335-741. DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2023.26.3.123-140>

6 ŠVEC, Jakub: Prečo sociálny štát? Obhajoba vertikálneho prerozdelenia prostredníctvom myšlienok Johna Rawlsa. In: EŠTOK, Gabriel – SZABARIOVÁ, Gabriela – BÉREŠ, Matúš (eds.): *Výzvy a riziká*

deklarovanie životaschopnosti Rawlsovej teórie pre prax, ale aj jej prehĺbenie a konštruktívna kritika jej slabín.

Celkovo táto monografia, aj keď nadväzuje na niektoré predchádzajúce články Jakuba Šveca, predstavuje dôležitý nový príspevok pre akademickú komunitu a širokú verejnosť ohľadom politických ideológií a ich vplyvu na súčasný spoločenský vývoj. Je to neoceniteľný zdroj pre študentov politológie, histórie a súvisiacich disciplín, ktorý umožňuje hlbšie pochopenie dynamického vývoja liberalizmu v európskom kontexte.

prof. Ing. Luboš Rojka SJ, PhD.
Pontificia Università Gregoriana, Facoltà di Filosofia
Piazza della Pilotta 4, 00187 Roma
lubosrojka@gmail.com

Postrehy a inšpirácie zo štvrtého ročníka Zimnej školy filozofie výchovy

Štvrtý ročník *Zimnej školy filozofie výchovy* sa konal v týždni od 29. januára do 2. februára 2024. Na programe boli prednášky troch slovenských a dvoch českých rečníkov. V pondelok Zimnú školu zahájil profesor PhDr. Jan Hábl, Ph.D. z Katedry pedagogiky a psychológie Pedagogickej fakulty Univerzity Hradec Králové, prednáškou nazvanou v alúzii na Komenského: *Blaze národu, který pečuje o své učence*. Vysvetlené bolo nielen Komenského zameranie na kultiváciu všetkých bez rozdielu, vo všetkom podstatnom a všetkými vhodnými prostriedkami (*omnes, omnia, omnino*), ale aj jeho teologické, konkrétne soteriologické zameranie – teda skutočnosť zamerania vzdelávania na pomoc človeku k spáse skrze pripravenie mysle i srdca človeka na stretnutie s Bohom. Analyzované boli tiež prostriedky, ktorými sa vo výchove môže ukázať Božia prítomnosť, vrátane (nie iba, ale aj) Komenského presvedčenia, že nadprirodzená milosť nikdy nepôsobí proti prirodzenému, ale naopak, prirodzené zdokonaľuje. To, že zdokonalenie sa má týkať celého človeka a celého ľudstva, bolo pre českého mysliteľa 17. storočia kľúčom na prípravu premeny človeka a sveta z lásky Boha k nám a z nej prameniacej lásky k Bohu i človeku. Profesor Hábl preto v rámci svojho príspevku zdôraznil, že cieľom Komenského je človek, ktorý chce, pozná a koná to, čo je dobré, i keď sa nikto nepozerala; teda jedinec poučený, zbožný, láskavý, ľudský – to mu má dať základy škola ako dielňa ľudskosti. Pretože skúsenosť ukazuje, že v kritickej chvíli sa jedinec správa podľa doterajších vzorcov (hoci zlých), patrí do onej dielne ľudskosti i snaha nechať zažiť často novú, dobrú prax. Z toho dôvodu nestačí iba oslovovať kognitívnu a afektívnu zložku osobnosti (poznávaciu a citovú), ale pôsobiť aj konatívne, motivovať k dobrým činom, kultivovať motiváciu, rozhodovanie, vôľu. Diskutovalo sa aj o spôsobe, akým to pôjde najlepšie a s najlepšimi výsledkami. Zrejme neprekvapí, že osobný príklad tu hrá kľúčovú úlohu. Odtiaľ plynie zodpovednosť za výchovu budúcich vychovávateľov a vzdelávateľov aj vo všetkých zložkách osobnosti. V diskusii zazneli otázky, napríklad ako reagovať na oponentov, ktorí formovanie charakteru vidia ako nenáležité pôsobenie verejnej školy, zasahujúce príliš do práv primárnych vychovávateľov. Na príklade bolo ukázané, že hodnotovo neutrálna výchova neexistuje, a zároveň bolo jasne rozlíšené medzi výchovou a indoktrináciou.

Druhý deň *Zimnej školy filozofie výchovy* predniesla príspevok prof. PhDr. Ing. Blanka Kudláčová, PhD. z Katedry pedagogických vied Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Prednáška niesla v názve otázku: *Je možné výchovu spútať?* Profesorka Kudláčová sa v nej venovala výchove a vzdelávaniu v putách totalitného povojnového režimu v Československu, pričom cieľom bolo ukázať nielen ako pôsobila oficiálna propaganda a ideologizácia, ale najmä ako sa v náročných podmienkach darilo tiež skutočnému učeniu a výchove charakteru a hodnotovej orientácie v rôznych formách disentu. Bolo

konštatované, že kým na Slovensku pôsobil predovšetkým kresťanský disent, v ktorom sa veľmi angažovali laici (ktorí inšpirovali i prácu kňazov v disente v Čechách), v Česku sa rozvíjal najmä občiansky disent; ukážka rozdielov bola doložená tiež počtom kresťanských a občianskych samizdatov. Pripomenuté boli významné osobnosti českého disentu ako bol Oto Mádr, a slovenského disentu ako boli Vladimír Jukl a Silvester Krčméry. Zaujímavé boli zmienené detaily z organizácie krúžkov, metodika i štruktúra, rozmanitosť aktivít pre mládež v priebehu akademického roka a počas zimných a letných prázdnin. Vzhľadom k tomu, že pani profesorka Kudláčová vydala i osobné svedectvo o pôsobení tajných kresťanských krúžkov na vysokých školách na Slovensku, mali účastníci *Zimnej školy filozofie výchovy* možnosť sami posúdiť, aký dosah mala vtedajšia činnosť kresťanských laikov na Slovensku. V rámci diskusie bola premýšľaná a zodpovedaná napríklad otázka, nakoľko môže i kresťanská výchova dnes byť vnímaná ako puto a ideológia, ako rozlíšiť slobodu a ideológiu vo vzdelávaní a aké metódy môžu pomôcť čeliť ideologickej výchove. Jiří Zajíc prispel do diskusie napríklad poukazom na rozdiel medzi pôsobením slovenského disentu s vysokoškolskou mládežou a pôsobením českého disentu (Josef Zvěřina, Oto Mádr) s mládežou nie výlučne vysokoškolskou. V príspevku profesorky Kudláčovej nechýbala ani aktualizácia s ukážkou ideologického totalitného myslenia (a z nej vyplývajúceho konania) vo verejnom priestore dnes.

Doc. David Krámský, Ph.D., z Katedry sociálnych vied Policajnej akadémie ČR vložil do názvu svojho príspevku provokatívnu otázku: *Proč není filozofie pro dospělé?* Na pozadí príbehu Exupéryho *Malého princa* sa venoval základu teoretického prístupu, fundamentálnej skutočnosti údivu a jej podielu na problematizácii samozrejmeho. Svet dospelých, ktorí sú pre Malého princa podivne udomácnení na svojich planétach, kde žijú v rôznych systémoch – napríklad moci, závislosti, úzkostlivého zachovávaní pravidiel, Malému princovi neimponuje. Jeho pút je tak výpovedou o príliš známej skutočnosti, ktorú si však často zastierame: Čím sme dospelejší, tým menej sa pýtame na podstatnú otázku: Prečo sú veci také, aké sú? Nedispozičný, nemanipulatívny vzťah k svetu v otvorenosti, ktorá môže viesť k podstatnému pravdivému porozumeniu, by mal byť hlavným cieľom pri výchove a vzdelávaní. Pravdivé vnímanie sveta v teoretickom postoji, ktorý sa nevyhýba tajomstvu a neprevádza ho na problém, nemôže byť nahradené technickým postojom k svetu, ktorý smeruje k pretváraniu a utváraníu skutočnosti. Pretože sa k tejto prednáške pripojili i študenti gymnázia, bolo možné v dialógu zdieľať aj ich skúsenosti z čítania *Malého princa*. Často bola zmieňovaná emócia smútku, ktorá vyplývala z čítania. V diskusii bol premýšľaný fenomén vytrhávania zo zabehnutých kolají, ku ktorému často vyzývajú deti svojimi otázkami, a tak spoločne boli nachádzané aspoň niektoré odpovede na otázku v titule prednášky.

Na skúsenosť bytostnej nezaistenosti, ktorá je predpokladom našej vnímavosti pre oslovenie Bohom, nadviazal vo štvrtok doc. Martin Vašek, Ph.D., z Katedry filozofie a politológie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Venoval sa mysleniu Richarda Schaefflera a Jolany Polákovej, pričom vo svojom príspevku poukazoval na zhody i rozdiely. Martin Vašek

zmienil tiež postreh Karla Skalického o kombinácii troch metód v myslení Richarda Schaefflera: transcendentálnej, fenomenologickej a lingvistickej. Ďalej bolo analyzované podstatné rozlíšenie v diele Jolany Polákovej, týkajúce sa monologickej a dialogickej cesty, pričom v prvej je Boh vnímaný ako objekt, v druhej ide o skutočnosť vzťahovej skúsenosti, v ktorej druhý nie je objektom, ale činným Ty. Od teoretického poňatia, týkajúceho sa nároku veci, prešiel Martin Vašek tiež k veľmi konkrétnemu príkladu nároku vo vzťahu učiteľ a žiak, kedy má učiteľ zodpovedať nárokom žiaka a žiak nárokom učiteľa. Pre učiteľa náboženstva to potom konkrétne môže znamenať tiež spoločne so žiakmi hľadať a pokúšať sa odkrývať stopy Boha vo svete. V diskusii bol z hľadiska náboženskej pedagogiky premýšľaný postoj úprimného ateistu, ktorý svedectvo o viere nevníma ako dôveryhodné, s čím súvisí i téma milosti. Jasnejšie sa tiež ukázal rozdiel Schaefflera a Polákovej v prístupe k postmoderne.

Posledný deň štvrtého ročníka *Zimnej školy filozofie výchovy* bol venovaný predovšetkým Johnovi Henrymu Newmanovi a jeho dielu *Idea univerzity*. ThDr. Andrej Mária Čaja, PhD., predstavil toto dielo ako kritiku utilitárnej koncepcie J. Benthama. Najskôr popísal mladosť J. H. Newmana a jeho prestúpenie z anglikánskej do Rímskokatolíckej cirkvi, kľúčové životné zvraty a, samozrejme, tiež hlavné texty. Bolo ukázané, v čom sa Benthamov a Newmanov prístup k vzdelávaniu líšil. Bola zdôraznená najmä Newmanova kritika týkajúca sa naivity v Benthamovom postoji, že vzdelanie samo o sebe môže pomôcť proti kriminalite a chudobe. Newman si bol vedomý, že i nevzdelaní ľudia môžu byť dobrí, i nevzdelaný človek môže žiť čestne, a naopak, poznanie nečiní človeka automaticky dobrým. K tomu, aby bol človek čestný a múdry, je potrebné ako poznanie, tak aj formovanie charakteru. Spôsoby, akými k tomu viedol Newman seba a svojich žiakov, boli predmetom následnej diskusie, vrátane otázky naznačujúcej potrebu hľadať i tu nové spôsoby. Avšak ani pri bližšom pohľade do publikácií k dejinám pedagogiky zatiaľ nenachádzame hlbšie rozpoznanie prínosu Newmanovej koncepcie, tým skôr bola vhodná analýza jeho textu vrátane ukážky, ako sa metodicky môže k textu pristupovať. Andrej Mária Čaja svoj príspevok už publikoval v časopise Pedagogickej sekcie ČKA *Theology and Philosophy of Education*, je teda voľne dostupný i cez webové stránky Českej kresťanskej akadémie.

Na záver štvrtého ročníka *Zimnej školy filozofie výchovy* boli zrekapitulované hlavné myšlienky, ktoré odzneli v priebehu týždňa, ďalej bola vyjadrená vďačnosť všetkým rečníkom a účastníkom a vyslovené pozvanie na tohtoročnú konferenciu k stému výročiu narodenia Radima Palouša, ktorý presadzoval filozofiu výchovy v univerzitnej príprave budúcich pedagógov. Konferencia sa bude konať 6. novembra 2024 v pražskom Akademickom konferenčnom centre (Husova 4a, Praha 1).

O tom, že témy tohtoročnej Zimnej školy filozofie výchovy vyvolali záujem u študentov, svedčia aj krátke správy a zamyslenia, ktoré vypracovali študenti Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Z prednášky prof. Hábla si odniesli odhodlanie byť empatickými, láskavými a pokornými učiteľmi. Na základe vlastnej školskej skúsenosti vyzdvihli aj

niekoľko zásad, ktorými by sa učiteľ mal riadiť: všímať si žiaka, vžívať sa do jeho pocitov, snažiť sa nájsť dôvod prípadného problematického správania, používať motivačné nástroje pri úspechoch (pochvala, známka...), neponižovať, lež povzbudzovať pri neúspechoch a pod. Vyjadrili nádej, že žiaci, ku ktorým sa učiteľ správa s úctou a rešpektom, sa budú sami podobne správať voči spolužiakom a druhým ľuďom. Študenti zároveň vyslovili svoju pochybnosť, či sa štát naozaj stará o svojich učencov a učiteľov a či by sa ocenenie práce učiteľa v očiach verejnosti nemalo zlepšiť.

Prednáška prof. Kudláčovej priviedla študentov k rozhovorom so starými rodičmi o zneužívaní školy na manipuláciu a kontrolu v totalitnom režime. Okrem započúvania sa do spomienok ich blízkych si položili otázku, či iné faktory nespútávajú výchovu aj v demokracii. Vyjadrili názor, že vzdelávanie i dnes podlieha tendenciám donucovania a vystavuje deti jednostranným pohľadom. Poukázali na rastúci vplyv médií a digitálnych technológií, následkom čoho sú práve mladí ľudia vystavení množstvu skreslených a zavádzajúcich informácií. Z pohľadu študentov je dôležité učiť sa kriticky myslieť a analyzovať informácie, ako aj mať niekoho, kto by im v tom vedel pomôcť.

Úžas filozofie, o ktorom hovoril v stredu doc. Krámský, spojili študenti s vlastnou skúsenosťou vďačnosti. Opísali ju ako pocit, ktorý sa dostaví, keď sa človek počas inverzie a po namáhavom výstupe dostane nad oblaky. No skúsenosť vďačnosti a úžasu môže vyvolať i niečo iné: príroda, bázeň zoči-voči novému životu, dôverný rozhovor s blízkym priateľom alebo jednoduchý pohľad na dúhu. Tu, podľa nich, môže byť i priestor pre hľadanie stôp Boha vo svete, o ktorých hovoril nasledujúci deň doc. Vašek. Študenti vyjadrili názor, že filozofia je vhodná pre každého, ale nie každý nájde odvahu klásť si otázky tak ako deti.

Prednáška doc. Vaška, a ešte viac diskusia k nej, zanechala aj inú stopu. Istá študentka v súvislosti s témou viery a milosti spomenula Augustínov pohľad, podľa ktorého je celý náš život tajomstvom milosti a obrátenia sa k Bohu. Ľudia totiž svoj život a jeho naplnenie nemajú zo seba, ale prijímajú ho ako dar od bytosti, ktorá je bytím a blaženosťou. Preto ani učiteľ nemôže ukazovať žiakom cestu od seba, ale len ako svetlo, ktoré „hľadá do svetla svietiaceho a je s ním spojené“ (Vyznania, XIII, 3).

Prednáška Dr. Čaju inšpirovala študentov myšlienkou, že hlavná hodnota vzdelania nie je v jeho užitočnosti pre život, ale v samotnom poznaní. Študentov sa prostredníctvom nej dotkla nostalgia po vnútornom dobre a kráse štúdia, ktorú niekedy zatláčame do úzadia, prispôsobujúc sa logike získavania kreditov a riešenia praktických otázok života. Oproti tomu sa fascinujúci životný príbeh J. H. Newmana javí ako skutočné svedectvo lásky k pravde a dôslednosti pri jej hľadaní. Študenti v neposlednom rade ocenili aj konkrétnu metódu čítania náročných filozofických textov.

Všetky prednášky a diskusie, ktoré zazneli v rámci *Zimnej školy filozofie výchovy* sú dostupné na webe (<https://filosofie-vychovy.cz>). Piaty ročník *Zimnej školy filozofie výchovy* je plánovaný na týždeň od 27. do 31. januára 2025.

PhDr. Zuzana Svobodová, PhD.
Univerzita Karlova, 3. lekárska fakulta,
Ústav etiky a humanitných štúdií
Ruská 87, 100 00 Praha 10
zuzana.svobodova@lf3.cuni.cz

doc. Andrea Blaščiková, PhD.
Filozofická fakulta UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
ablascikova@ukf.sk

Pokyny pre prispievateľov

Rukopisy sa prijímajú iba v elektronickej forme a v jednej tlačenej kópii (vo formáte MS Word). Rozsah štúdie je 10 – 20 normostrán (normostrana = 1 800 znakov). Každá štúdia musí obsahovať anglické resumé, kľúčové slová v slovenčine a v angličtine (5 – 6 slov) a nadpis v oboch jazykoch. K textu má byť pripojený zoznam použitej literatúry a kontaktná adresa autora (jeho pracoviska s elektronickým kontaktom e-mail). V prípade príspevku v kongresovom jazyku (angličtina, francúzština, nemčina, španielčina a taliančina) sa vyžaduje resumé, kľúčové slová a nadpis aj v slovenčine. Citácie a zoznam bibliografických odkazov musia byť upravené v súlade s STN normou ISO 690.

Jednotlivé štúdie budú recenzovať dvaja recenzenti. V prípade dvoch negatívnych posudkov redakcia štúdiu odmietne, v prípade jedného pozitívneho a jedného negatívneho posudku bude autor vyzvaný, aby text podľa posudkov upravil. Po oprave štúdiu opäť posúdia tí istí recenzenti. Ak sa situácia bude opakovať, predseda redakčnej rady môže požiadať tretieho recenzenta o posúdenie štúdie. V prípade, že z troch recenzií sú dve negatívne, redakcia príspevok definitívne odmietne.

Rozsah recenzie, článku (napr. správa z konferencie): 3 – 5 strán.

Redakcia si vyhradzuje právo upraviť titulok príspevku a vykonať potrebné štylistické a jazykové úpravy. Neobjednané rukopisy sa nevracajú.

Adresa časopisu

Studia Aloisiana
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P. O. Box 173
814 99 Bratislava
e-mail: studia.aloisiana@truni.sk

Časopis *Studia Aloisiana* si možno objednať na adrese Teologickej fakulty.